





ОДИН ЁҚУБОВ

# ДЯМДЖУЗ

ХИКОЯЛАР

Ю  $\frac{Уз}{Е-9}$

1250

1981 ГБ УзССР  
Т 7004

Ушбу китобчага ёзувчи Одил Ёқубовнинг янги ҳикоялари кирган. Улардан бири — «Аямажуз»да қилиғи, хатти-ҳаракатлари қишнинг охириги кунларида келадиган қора совуққа ўхшаш кишиларнинг тақдири билан танишасиз ҳамда орамизда ҳамон шунақа одамлар бор эканлигини билиб оласиз.

«Видо»да эса бутун ҳаётини, ҳунарини халқ хизматига бағишлаган нуроний кекса ва унинг оталик орзу-умидларини рўёбга чиқара олмаган ноқобил фарзанди қаламга олинади.

Ёқубов О.

Аямажуз. Ҳикоялар. Т., Узадабийнашр,  
1963.

96 бет.

Яқубов А. Аямажуз. Рассказы.

## видо

Уста Қобилнинг аҳволи оғирлашганига бир ҳафтадан ошди. У катта меҳмонхонанинг тўрида, боққа қараган очиқ деразанинг олдидаги ёғоч каравотда бошига қўш ёстиқ қўйиб чалқанча ётарди. Қалта қирқилган оппоқ соқоли шифтга қараган, икки чаккаси худди ўйиб олингандай чуқур ботган, узун қирра бурни сўррайиб қолган. Фақат кўкрагида ётган қўллари, айниқса, томирлари бўртиб чиққан катта суякдор кафтлари, гарчанд тарашадай қотиб кетган ва дағал бўлса ҳам, бурунгидай бақувват ва гўзал кўринади.

Устанинг дарди ошқозонида. Назарида ичига очкўз бир типратикан киргану.

бир ойдан бери гоҳ ичакларини тирнаб-  
тимдалайди, гоҳ чангаллаб ёғимлайди,  
гоҳ усиз ҳам безиллаб турган жойига  
мисоли чўғ босгандай қовуриб-куйдира-  
ди...

Мана бир ҳафта бўлдики, уста овқат-  
дан қолди. Фақат ичи ёниб кетган ма-  
ҳалда сопол кўзада турган муздай қатиқ-  
дан бир қултум ютиб қўяди, холос.

Хасталик енга бошлаганидан кейин  
уста шаҳардаги кенжа ўғли Нодирга  
хабар бердирган эди. Бурноғи куни ке-  
лини олиб у ҳам етиб келди.

Устанинг дарди оғирлашиб қолганидан  
буён уйдан одам аримас эди. Нодир кел-  
гандан бери келди-кетди яна ҳам авж  
олди, шунчалик авж олдики, катта кели-  
ни Гулжаҳоннинг қозондан қўли бўша-  
май қолди. Йўқлаб келувчиларнинг ак-  
сарияти бир-икки соатсиз тарқашмас эди.  
Одатда улар меҳмонхонага гамгин бир  
қиёфада кириб келишар, хусусан ҳол-  
аҳвол сўрашаётганларида кўзларида,  
овозларида чуқур ачиниш, ҳатто изти-

Б акс этиб турар, аммо, эҳтимол, уста озор чекаётганини сира билдирмагани учундир, эҳтимол, ҳамманинг саволига бир хилда «Худога шукур!» деб жавоб бергани учундир, хиёл ўтмасдан уни унутиб қўярдилару, суҳбат қизиби, ҳазил-мутойиба, кулги бошланиб кетарди. Мана ҳозир ҳам катта деразанинг олдидаги сўрида уч-тўрт киши пешиндан бери чақчақлашиб ўтиришибди.

Тўрда сочлари оппоқ оқарган бўлса ҳам ўзи хийла ёш кўринадиган Азиз домла ўтирибди. Унинг ёнидан Нодир жой олган. У ҳаво ранг ипак бриджа кийган, эгнидаги нафис ипак майканинг орасидан думбадай оппоқ юмалоқ қорни кўриниб турибди. У шундай ғалати семирганки, тарам-тарам қип-қизил юзи, қовоқлари шишиб, кўзлари қисилиб қолганга ўхшайди. Узиям қандайдир салобатли, вазмин кўринадиган, шоҳи рўмолчаси билан бўйинни, мунчоқ-мунчоқ терлаган узун қирғий бурнини тез-тез артиб, сукут сақлайди, саволларга кўпроқ

бошини қимирлатиб жавоб беради ёки  
жилмайиб қўя қолади.

Эҳтимол, уч-тўрт йилдан бери кўрма-  
гани учундир, ўғлининг бунчалик ўзгариб  
кетиши устага қандайдир ғалати тую-  
лади.

Нодир охирги марта, бундан тўрт йил  
муқаддам, раҳматли кампир вафот эт-  
ганида келин билан бирга келиб, бир  
ҳафта-ўн кун туриб кетганди. Шундан  
кейин иши оғирлашиб кетди чамаси, ча-  
қиртирса ҳам келмаган, фақат бултур  
кузда «илмий асаримни тугатиб олгуним-  
ча қишлоқда туриб турсия», деб тўнғич  
қизлари Фирузани бериб юборганди. Ма-  
на, ниҳоят ўзи ҳам келди, келди-ю, ус-  
тани ҳайратда қолдирди: тўрт йил ичида  
тамоман бошқа одам бўлган-қолган. Ё  
уста азалдан семизликни хуш кўрмага-  
нидан шундай туюляптимикин?.. Нодир-  
нинг рўпарасида чордана қуриб, колхоз  
бухгалтери Икром деган йигит ўтириб-  
ди. У ҳам шунчалик семирганки, боши  
билан бўйни қўшилиб кетганга ўхшайди,



катта юмалоқ қорни чордана қурган оёқларининг ўртасида хўппайиб турибди, фақат раисликка яқинда сайланган Самад деган йигитгина қотма, новча, ўзиям юзлари кунда куйиб қорайиб кетган.

Уларнинг суҳбатиям ғалати. Мана бир соат бўптики, гап ҳозирги ёшларнинг ахлоқи устида кетяпти. Бу гапни одатдагидай Азиз домла бошлаган. Узун, нимжон бармоқлари билан лабларини тез-тез силаб, ҳозирги ёшларда одоб қолмаганидан, ўқишга, илмга қизиқиш сўниб бораётганидан шикоят қилади, куюниб-тутақиб гапиреди.

— Тўғри айтасиз, домла!— дейди Икром бутун гавдаси билан қўзғалиб.— Ҳозирги ёшлар на урф-одатни билишадина иззат-икромни!

Самад пешанасини тириштириб:

— Сен ҳам жа...— дейди. Унинг овозида, чўзиқ, қорамағиз юзида қандайдир ўнғайсизлик ифодаси жилва қилади. Аммо Икром буни сезмайди.

— Нима, ёлғонми?— дейди у калта, семиз қўлини силкитиб.— Бизлар ўқиган маҳалда қанақа эдик? Мана, домла ўзлари айтсинлар!

Домла лабларини тез-тез силайди:

— Ҳа, у чоғлар бошқача эди!— дейди у ва ғалати жилмайиб қўяди.

«Эски ҳаммом — эски тос!— ўйлайди уста.— Ёшларни камситишгани камситишган»...

Икром яна бир қўзғалиб:

— Яшанг, домла!— дейди мароқ билан ва Самадга юзланади.— Нафсиламрига бизлар бошқача эдик! Орамиздан тузук-тузук одамлар чиқиши ҳам бежиз эмас!..

— Масалан, машҳур бухгалтерлар,— дейди Самад кулиб.

— Мен ўзимни айтяпганим йўқ... Мана, масалан, Нодирни олайлик. Олим бўлди. Диссертация ёқлаяпти.

Ҳамма Нодирга тикилади. У бир қўзғалиб, кулимсираб қўяди, аммо юзи ҳаммиша қип-қизил бўлгани учун Икром-

нинг сўзларидан ўнгайсизландими, йўқми, буни билиб бўлмайди.

«Ҳа, олим!— дейди уста хаёлида.— Улуғ сўз, табаррук сўз!»

Азиз домла қандайдир бўлакча ҳурмат билан жилмайиб қарайди. У Нодирни ёшлигидан севади, уни ўзининг энг яхши шогирди деб билади, ҳамиша ундан фахрланиб юради.

— Бизни қўявер,— дейди у, қўлини Нодирнинг тиззасига қўйиб.— Қани, ўзингдан гапир. Қалай, диссертация битди-ми?

Нодир рўмолчаси билан бўйнини, юзларини артади, қошларини чимириб хиёл сукут сақлайди.

— Битди,— дейди у ниҳоят.— Афторефератниям ёзиб тарқатганмиз. Башарти бобой бунақа бўлмаганларида эди...— У кўз қири билан уста ётган томонга бир қараб қўяди,— келаси ҳафталарда ёқлаган бўлардим. Энди кузга қолиш хавфи бор, аммо бобой бунақа бўлганларидан кейин... илож қанча?

Уртага жимлик чўкади.

«Ҳа, бобой,— дейди уста.— Бобой...»

Бу сўз, эҳтимол, Нодир уни шу маҳал-  
гача «дада» деб чақиргани учундир, қу-  
логига ғалати эшитилади, негадир дили-  
ни оғритади.

Бир ойдан бери ёпишиб олган бу дард  
асабларини қақшатиб қўйган эканми, ё  
Нодирни азалдан яхши кўргани учунми,  
ишқилиб, бурноғи кун эрталаб келин ик-  
киси кириб келганларида, устанинг кўнг-  
ли бирдан эриб кетди-ю, кўзига ёш олди.  
У тарашадай қотиб қолган қўлларини  
ёғоч каравотнинг қирраларига тираб,  
ўрнидан тура бошлади. Лекин шу пайт,  
худди уни биринчи марта кўргандай ти-  
килиб қолган Нодир шошиб қўлларини  
чўзди:

— Қўзғалманг, қўзғалманг!— деди у  
энтикиб. Сўнгра каравотнинг четига ўти-  
раркан:

— Ҳа, бу қандай бўлди, бобой?— деб  
сўради.

Қизиқ, уста шу сўзни эшитди-ю, Но-

и кўрганида тарқагандай туюлган  
юнсизлик аъзойи баданини қайта  
чулғаб олди. У остонада ранги ўчиб тур-  
ган келинига: «Омонмисан болам?» де-  
ди-да, ўзини ёстиққа ташлади...

Шундан бери уста «бобой» сўзини Но-  
дирнинг оғзидан ҳар куни бир неча мар-  
та эшитади, бироқ, ажабо: унга ҳеч ўр-  
гана олмайди...

Ўртага чўккан сукутда Икромнинг  
ғўлдираган овози эшитилади:

— Ҳа, бобой... бобой молодец, шифо  
берса ҳали отдай ўйнаб кетадилар.

Нодир оёқларини йиғиштириб чордана  
қуриб ўтирди, бир-икки марта йўталиб  
қўйди.

— Ҳа, албатта,— деди у,— диссертаци-  
яни олдироқ ёқлаш ҳам мумкин эди.  
Аммо ўзларингдан қолар гап йўқ. Оила  
қурдик. Янги уй, янги рўзғорнинг таш-  
виши ҳам осон бўлмас экан...— у кўпроқ  
домлага мурожаат қилади, домла эса,  
бошини тез-тез ирғаб, кулимсираб қўя-  
ди.— Илгари бошимизга тушмагунча

билмас эканмиз,— дейди Нодир кулиб.— Ипидан-игнасигача деганларидек, қозон-товоғу, чўмичгача муҳтож бўларкансиз, киши. Тўғри, бобой ёрдам бериб турдилар. Буни инкор этиш адолатдан бўлмайди. Лекин оила бўлгач, моддий ва маънавий эҳтиёж ҳам минут сайин ўсиб бораркан... Аммо...— Нодир қийғир бурнининг учларидаги терларни бармоғи билан сидириб ташлаб, илжаяди.— Аммо бу ташвишлардан қутулиб олдик. Борсаларингиз кўрасиз, ҳеч нарсадан муҳтож-лигимиз йўқ. Ҳаммасини саранжом-саришталаб олдик...

«Саранжом-саришта,— дейди уста.— Қозон-товоқ...»

Самад секин йўталади:

— Диссертациянгизнинг темаси?..— дейди у қошларини чимириб.

— Темаси...— Нодир бир қўзғалиб қўяди, пешанасини артади.— Шу соҳада муътабар бўлмаган кишиларга бир қадар ғалати туюлиши мумкин.— «Бақанинг асаб системаси...»

— Йўқ, йўқ, нега?— дейди Самад.

— Гап шундаки, бақа билан одамнинг асаб системаси ўртасида маълум яқинлик бор. Мана, домла биладилар.— Нодир Азиз домлага юзланади, домла шошқалоқлик билан бош ирғайди:

— Албатта, албатта,— деди у лабларини силаб.

«Бақа,— ўйлайди уста,— одам, асаб...»

Тўсатдан у, бу гаплардан боши оғрий бошлаганини сезади, бор кучини тўплаб ёнига ёнбошлаб ётади. Ётган заҳоти юзини майин тоғ шабадаси силаб ўтади, димоғига райҳон ҳиди уради. Уста бошини кўтариб олманинг соясига қарайди. Соя у мўлжаллаган жойга борибди: демак Абдуллажоннинг қайтиш маҳали яқинлашибди.

Мана бир ой бўптики, Абдуллажон, қурилаётган шифохонада унинг ўрнига усталик қияпти. Ҳар куни кечқурун ишдан қайтганидан кейин устага ҳисобот беради.

Уста кўнглининг бир четида бу бино

ундан қоладиган сўнгги ёдгорлик бўли-  
шини сезгани учунми, ё бу ишни савоб  
деб билиб, тўшак ёзиб ётиб қолгунгача  
унга бор кучи, ҳунари, меҳр-муҳаббати-  
ни бериб келгани учунми, ишқилиб, ҳар  
куни Абдуллажоннинг йўлига интизор-  
лик билан тикилар, унинг қурилиш тўғ-  
рисидаги гапларини эшитаётганда эса  
ҳатто оғриқ ҳам эсидан чиқиб кетарди.

Шифохона ярми район ҳисобига, ярми  
колхоз ҳисобига қурилмоқда эди. Узи  
унча каттаям эмас, саккиз хоналик од-  
дийгина бир бино эди. Лекин ўтган йи-  
ли район катталари, аynи иш қизиган  
бир маҳалда, шаҳарда копток тепадиган  
майдон қуриш баҳонаси билан ўз улуш-  
ларини олиб қўйдилару (копток тепади-  
ган майдон қаёқда-ю, шифохона қаёқ-  
да?), колхознинг қуввати етмасдан, қу-  
рилиш тўхтаб қолди. Башарти уста  
масалани йиллик-ҳисобот мажлисида кў-  
тариб чиқмаганида, эҳтимол, бу йил ҳам  
битмас эди. Мана энди раис ҳам хур-  
санд, аҳли қишлоқ ҳам.



Уста шу бинони битказсам бас, кейин кампирнинг ёнига жўнасам ҳам розиман деб ўйлаганди, аммо ниятига етолмади— унинг тўрт деворини тиклаб, энди устини ёпаман деб турганида ётиб қолди тўшак ёзиб.

Устанинг хаёлини рўпарадаги шафтолизорда пайдо бўлган бир тўп болалар бўлиб юборди. Болалар орасида Абдуллажоннинг иккита ўғли билан Нодирнинг қизи Фируза ҳам бор эди. Қизиқ: уста шу неварасига бўлакча меҳр қўйганди. Айниқса, унинг кўзларини яхши кўрар, унинг ҳамиша кулиб турадиган чарос кўзлари устага негадир кампирни, тўғрироғи, унинг ёшлик чоғидаги кўзларини эслатарди... Нодирлар келгунча Фируза ҳам Абдуллажоннинг болаларидай кийим-боши лой бўлиб, яланг оёқ-яланг бош чопқиллаб юрарди, онаси келгач, қизига калта оқ кўйлак кийгизиб, сочларига оқ лента боғлаб қўйди. Мана энди дарахтлар орасида бир қарашда шохдан-шоҳга учиб-қўнган ниначига, бир

қарашда капалакка ўхшаб яйраб-яшнаб юрибди.

«Ишқилиб, умри узоқ бўлсин...»

Уста унинг шўх қилиқларини суқланиб кузатаркан, хаёлига фавқулодда бир фикр келди, у Нодирни ҳам бошқа фарзандларидан кўра кўпроқ севган, болалигиданоқ унга муҳаббат қўйганди.

Эсида бор: урушдан олдин уста йигирма тўрт хоналик янги мактаб солган, тўғрироғи, ҳамма усталарнинг тепасида туриб, қурилишга бошчилик қилганди. У маҳалда умуман қурилиш кам экан чамаси, унинг бошланиши қишлоқда катта воқеага айланган, фақат колхозчилар эмас, ўқитувчилар ҳам ишга енг шимариб киришгандилар. Ушанда баъзан тушда, баъзан кечқурун Нодир устага овқат олиб келарди. У пайтда Нодир ё иккинчи, ё учинчи синфда ўқир, ўзиям устага ўхшаган новча, озғин, аммо юлдузи иссиққина, ниҳоятда озода бир бола эди. Уста уни ҳамиша ёнига ўтқазиб бағрига босарди. Уни бошқалар ҳам

очиқ чехра билан қарши олишар, эрка-  
лашар, ўқитувчилар эса бири биридан  
ошириб мақтаб кетишарди. Айниқса,  
Азиз домла кўп мақтар, «ўзи иккинчи-  
да-ю, аммо зеҳни бешинчи синф боласи-  
нинг зеҳнидан ўткир буни!» дерди қайта-  
қайта таъкидлаб ва бу билан даврада-  
гиларга: «Сенларнинг фарзандларинг  
ҳам шундоқ бўлсин» демоқчи бўларди.

Дастлабки пайтларда Нодир бу гап-  
лардан жуда ийманар, юзини устанинг  
елкасига яширар, уста эса кулиб қўя  
қоларди. Лекин Нодир бу гапларга ўрга-  
ниб қолди, ҳатто мақтов кутиб одамлар-  
нинг оғзига қарайдиган бўлди.

Сўнгра уруш бошланди-ю, ҳар ким ўз  
ғами, ўз ташвиши билан бўлиб қолди.  
Аммо уруш тамом бўлгач, бу гаплар  
қайта бошланди. Бу сафар Нодирнинг  
шуҳрати тонг юлдузидай чарақлаб кет-  
ди, бир-икки марта газетада сурати бо-  
силиб чиқди, ёш бўлса ҳам баланд мин-  
барлардан гапирадиган, чет элдан кел-  
ган меҳмонларни табриклайдиган одат

чиқарди, ўқитувчилари эса қатта олим бўлишини каромат қила бошладилар. Аста-секин уста ҳам унга бошқача қарайдиган, у билан фахрланадиган бўлди. Узиям китоб мутолаа қилишдан бошқа ҳамма рўзгор ишларидан озод бўлди. Бир жиҳатдан шундай қилганлари ҳам чакки бўлмаган экан, мактабни юксак баҳо билан тугатди. Кейин шаҳарга кетди. Уста ундан топганини аямади. Абдуллажон ҳам ойма-ой қарашиб турди. Нодир бу сафар ҳам яхши ўқиди, яхши ўқигани учун бўлса керакки, шаҳарда олиб қолишди... Бу жиҳатдан уста ўғлидан мамнун, ҳатто узоқ вақт жимиб кетганида ҳам ранжимаган, негаки, улуғ мақсад йўлида юрганини тушунар, бу тўғрида домлалар, айниқса, Азиз домла гапирганда, кўнгли тоғдай ўсарди. Ҳалиям бўлса уста ундан ранжимас эди, фақат бир нарса унга ғалати туюлади: шунчалик ўзгариб кетган, илгариги Нодирга, устанинг ўзидай новча, қадди-қомати келишган ўғли Нодирга сира ўхшамайди?

Тўсатдан уста ичидаги типратикан бир ағнаб, юрагининг тагига қаттиқ қадалганини, оғзи, томоқлари қуруқшаб қолганини сизди.

Бош томонида сопол кўза, кўзада муздай қатиқ. Уста ичини аланга олганда қатиқдан бир-икки қошиқ ичади. Лекин ҳозир буни ўзи олиши керак, токи улар сезиб қолишса, ҳаммаси сапчиб туришди, яна ўша жонга теккан бир хил савол-жавоблар бошланади...

Уста бор кучини тўллаб, ўнг ёнига секин ағдарила бошлади, бироқ, қанчалик эҳтиёт бўлмасин, Самад пайқаб қолди чамаси, ўрнидан сакраб турди.

— Уста ака!

Самаддан кейин Нодир ҳам оғир кўзгалди:

— Ҳа, бобой, нима гап?

— Йўқ-йўқ,— деди уста,— ўзим, бир қошиқ қатиқ...

У Самад тутган қатиқдан икки-уч қошиқ ичди. Муздай қатиқ назарида, худди жиз-жиз куйиб турган жойига бориб

тегди-ю, ором берди. У ўзини ёстиққа ташлаб кўзларини юмганди, Самад энгашганини сезиб, қайта очди.

— Хўп, бўлмаса уста ака,— деди Самад,— яхши ётиб туринг...

— Барака топ, болам.

— Рангингиз анча яхши. Умуман... у ёққа кўп шошаверманг, уста ака. Ҳали қиладиган иш кўп-а, ўзингиз биласиз-ку?

Самаднинг кулимсираганини кўриб, уста ҳам жилмайди. Сўнгра яна кўзини юмди.

«Кўп бамаъни йигит. Ишқилиб, умри узоқ бўлсин! Шу раис бўптики, колхознинг иши юришиб, турмуш пича тузалди. Ташвиши бошидан ортиб ётибди-ю, ҳар куни, жилла бўлмаса, кун ора бир келиб хабар олиб кетади...»

Уста ўз ўйлари билан бўлиб, кўзи илинганини пайқамай қолган экан, бир маҳал Абдуллажоннинг овози қулоғига чалингандай бўлиб, уйғониб кетди.

Ўрнидан қўзғала бошлаганди, остонада Абдуллажон кўринди.

Устанинг ўзидай, балки ундан ҳам озгин, новча, шунчалик новчаки, яғриндор бўлишига қарамасдан, хипча, ҳатто но- зик кўринади. Қалта қирқилган, аммо қалин қора соқоли, учлари сағал олиф- талик билан буралган мўйлови юзининг чўзиқлигини билинтирмайди.

— Уйғоқмисиз, дада?— овози бўғиқ, аммо мулойим.

Уста бошини қимирлатди. Абдулла- жон четроқдаги стулни каравотнинг ёни- га суриб ўтирди, энгашиб сўради:

— Қалай, тузукмисиз, дада?

— Худога шукур...

— Оғриқ босилай дедими?

— Оғриқ...— деди уста.— Шу гап ким- га керак, болам?

Абдуллажон тирноқлари синиб, ёрилиб кетган узун бармоқлари билан мўйлови- нинг учини тўғрилаб, кулимсиради. Шун- да худди раҳматли онасиникига ўхша- ган қуралай кўзлари ҳам кулди-ю, чеҳ- раси ёришиб кетгандай туюлди. Шу са- бабданми, ё бошқами, уста унинг ниҳоят-

да кўҳлик, хушбичим эканини, қирқдан ошганига қарамасдан ҳали жуда ёш кўринишини кўнглидан кечирди. Уста ўзи ҳам шундай бўлган — эллик ёшида унн ўттиз беш-қирқ яшар деб ҳисоблашарди.

Абдуллажон ҳисобот бера бошлади:

— Бугун, ниҳоят, бинонинг устини ёпиб бўлишди. Аммо, на шифр, на тунука топилмагани учун қора қоғоз билан ёпишди. Эртадан бошлаб, эҳтимол ганч сувоққа киришсалар.

Бунинг ҳаммаси деярли маълум гаплар эди. Лекин уста одатда унинг бу гапларини зўр эътибор билан эшитар, маслаҳатлар берар, гоҳ койинса, гоҳ қувонарди. Бугун уста, гарчи Абдуллажонни ҳар кунгидай сабрсизлик билан кутган бўлса ҳам, унинг гапларига одатдагидай эътибор қилмас, гапидан ҳам кўра кўпроқ нигоҳини, худди кампирни-кига ўхшаш қуралай кўзларидаги илиқ, майин табассумни кузатиш билан банд эди.

Улар йигирма беш йилдан бери ёнма-



ён меҳнат қиладилар, аммо уста шу бугунгача унинг нақадар хушбичим, мўминмулойим бир йигит бўлганини сезмабди! Бирор марта унинг чеҳрасига суқланиб қарамабди, ишидан, гап-сўзларидан миннатдор бўлиб: балли болам демабди!..

Йўқ, бу фикр ҳозир устанинг дилига азоб бераётгани йўқ, у шунчаки, буни пайқамаганига ажабланияпти, ҳатто бу кашфиётидан қувоняпти...

Абдуллажон гапириб бўлдими, йўқми — уста буни англай олмай қолди: уйга катта келини Гулжаҳон кирди.

Уста унга кўзи тушган ҳамон қандайдир қимтиниб, безовталаниб қолди. У бир ойдан бери ҳаммадан кўра шу келинидан тортинар, ҳатто виждонан эзиларди. Ёш аёл унинг қуриб-қовжираб қолган суякларини кўриб, таъби хира бўлишидан қўрқар ва илўжи борича унга гап қотмасликка ҳаракат қиларди. Буни Гулжаҳоннинг ўзи ҳам сезса керак, эшикдан кирган жойда тўхтади: бўйи новча бўлса ҳам, эрига ўхшаган яғрин-

дор, ҳатто қўллари ҳам Абдуллажоннинг қўлларидай катта-катта, меҳнатдан дағаллашиб, қотиб кетган. Фақат чакка суяклари туртиб чиққан озғин, юмалоқ юзи мулойим, аллақандай тиниқ, қўй кўзларидан меҳр ёғилиб турибди.

— Келди-кетди билан бўлиб, сизга қарай олмадим, тузукмисиз, дада?

Уста сийрак, оппоқ қошларини чимиради, бошини чайқайди.

— Раҳмат, болам, ишингни қилавер, сенгайм қийин бўлди...

Гулжаҳон рўмолининг учини узун бармоқларига ўрайди, секин энтикади.

— Менга нимага ҳам қийин бўларди, дадажон, ишқилиб, сиз... худо сизга шифо берсин...— у нажот сўраган назар билан Абдуллажонга қарайди:

— Ақалли бир-икки қошиқ ош ичинг, дада, қатиқлаб берай, мадад бўлади.

— Майли,— дейди уста,— кўп эмас...

Унинг овқатга тоби йўқ, аммо Гулжаҳоннинг кўнглини қолдиргиси келмайди...

Эр-хотин секин уйдан чиқишади.

Гулжаҳоннинг келин бўлиб тушганига йигирма йил бўлди. Аммо уста унинг лоақал бир кун тиниб-тинчиганини билмайди. Йигирма йилдан бери ҳам уйнинг, ҳам даланинг ишини ўтайди. Ҳар куни эрта наҳорда туриб, ярим кечада ётади. Кампир раҳматли кўзини юмибдики, бутун рўзғор, ҳатто Нодиржоннинг қизи ҳам унинг зиммасида. Шундай бўлса ҳам уста на бир марта унинг турмушдан нотанини эшитди, на бирор муносабат билан қовоғини солганини кўрди. Аммо уста энди ўйлаб қараса, унга жабр бўлибди! Абдуллажонга айтиш керак: жонига ора кирсин, у ёқ-бу ёққа олиб борсин...

Уста Абдуллажон келтирган угра ошдан икки-уч қошиқ ичиб, қайтариб берди. Абдуллажон косани четга суриб, сўнгра қўлини устанинг қўлига қўйди.

— Нима бўляпти ўзи, дада? Шаҳардан тунов кунги докторни чақиртисакмикин?

Уста бошини чайқади.

— Бор,— деди у,— дамнингни ол, бугун анча тузукман, дармоним йўқ, холос.

Йўқ, уста Абдуллажонни авраётгани йўқ, дард, оғриқ чиндан ҳам деярли тўхтаган, фақат беҳол эди.

Ниҳоят, у уйқуга кетган бўлса керак, туш кўрди. Гўё меҳмонхонанинг ёнида яна бир ҳужра қура бошлаган эмиш. Уни уста гўё кампир иккисига мўлжаллаган, қариган чоғимизда осойиштароқ кун кечирайлик, деб ўйлармиш. Шунинг учун ҳам кеча-ю кундуз ҳордиқсиз ишлар, ўзиям жуда чарчаган эмиш.

Бир маҳал қўлида тугун, ҳужрага кампир кириб келганмиш. Эғнида кўк кўйлак, бошида кўк рўмол, кўзларига ҳам ғалати кўк сурма қўйганмиш.

— Шу ҳужрага жуда шошилдингизда, дадаси,— дермиш у, бошини ғамгин чайқаб.— Олдин болаларни уй-жойлик қилиб, кўнглини олсангиз девдим.

Уста мўйловини силаб кулармиш:

— Қачонгача бола-чақани деймиз? Узимизниям бир ўйлайлик-да. Сенга

яқинроқ бўлай деб қуряпман буни!

Уста бу гапни ҳазил қилиб, кўзларини галати қисиб айтармиш. Шундан кейин кампир ёшлигидаги истараси иссиққина келинчак қиёфасига кирганмиш ва устандан уялган бўлиб юзини ўгирармиш:

— Қўйинг, ҳар нимани гапираверманг,— дермиш у ва ташқарига шошилармиш.

Уста уни тўхтатмоқчи бўлиб интилармишу, аммо ўрнидан қўзғалолмас эмиш... Уста уйғониб кетди.

Кун чиқмаган бўлса ҳам меҳмонхона ёп-ёруғ, кўчадан подачининг: «Ҳей, ҳайда!» деган овози эшитилиб турарди.

Устанинг нафаси бўғилган, дармонсизланган эди. У бир дақиқа қўй-қўзиларнинг маърашига қулоқ солиб тушини ўйлаб ётди. Шу пайт рўпарадаги деразанинг орқасидан икки кишининг паст, аммо асабий товуши қулоғига чалинди.

— Сиз масалага тушунмадингиз!  
«Нодир!»— хаёлидан ўтди устанинг.

— Үзи тушунмайдиган гап бўляпти-да, ука, ахир кўриб турибсан-ку!

Бу Абдуллажоннинг овози эди.

— Кўриб турибман. Аммо сиз ҳам бир мулоҳаза қилиб кўринг, ахир: башарти шу сафар ёқлаб олмасам, олти-етти ойга сурилиб кетади бу савил!

— Сурилса нима бўпти? Дадамиз бу аҳволда ётганда...

— У киши яна бир йил шу кўйда ётишлари мумкин. Биламан бу дардни.

— Ҳар қанақа олим бўлсанг ҳам шу сафар пайғамбарлик қилма, ука.

— Майли!

Нодирнинг овози бирдан ўзгарди, худди кўнгли озор чеккан ёш боланинг овозидай титраб кетди...

Уста кўзини секин юмди... Қани энди бу овозни эшитмаса, билагида қуввати бўлса-ю, тескари ўгирилиб ётса! Аммо ўгирилиш у ёқда турсин, қимир этишга мажоли йўқ, асабий овоз эса тобора баланд пардаларга кўтарилмоқда эди.

— Майли, танаси бошқа дард билмас,

деб бекор айтмабдилар. Аксинча, наҳотки, менинг бутун келажагим, ҳаёт-мамотим шунга, фақат шу нарсага боғлиқ эканини тушунмасаларинг? Бу ишнинг юзага чиқиши фақат мен учун эмас, ҳаммамиз учун катта бир обрў бўлишини айтмай қўя қолай (бунга барибир тушунмайсиэ!), пул деган савил ҳам бир неча марта ошади-ку: ошса зарар бўлмас дейман? Сизларгаям нафимиз тегармиди дейман?

— Раҳмат. Шу кунимизга ҳам шукур.

— Ана! Тағин пичинг отадилар.

— Хўп,— тўсатдан Абдуллажон бўғиқ йўталди.— Аммо шуни билиб қўйгинки... ўзинг уятга қоласан,— деди у,— одамларнинг гап-сўзи...

— Мен мешчанлик ботқоғига ботиб қолган чиркин одамларнинг гап-сўзини сариқ чақага ҳам олмайман, ҳа!

Бир дақиқа ғалати жимлик чўкди, сўнгра Абдуллажон:

— Шунақами?— деди секин.— Майли бўлмаса, ўзинг биласан...

Овозлар тинди, вазмин қадамларнинг «гурс-гурс»и эшитилди...

Устанинг кўзи секин очилди. Назарида, ҳамма ёқ сув қуйгандай жимжит, ҳовлида тирик бир жон қолмаган эди.

«Нодирмиди у, ё уста янглишдимми? Наҳот Нодир, унинг кенжатоёи, эркаси, фахри Нодир шу гапларни айтса?..»

Уста нимадир томоғидан қаттиқ бўғганини, икки томчи илиқ кўз ёши чуқур ботган ёноқларига юмалаб тушиб, соқолига сингиб кетганини ҳис этди...

«Бу... сенга нима бўлди, қария?» — деди уста, лекин худди шу саволни кутиб тургандай, кўз ёшлари соқолига оқиб туша бошлади. Назарида, бошига оғир мушкул тушган маҳалда ҳам бунчалик эзилмаган, хўрланмагандай эди. У умрида биринчи марта шундай йиғлаши эди, айни маҳалда кўз ёши оғриган кўнгилга тасалли беришини ҳам биринчи дафъа ҳис қилиши эди...

Ҳар ҳолда бир оздан кейин Абдуллажон секин кириб келганида, уста уни



одатдаги қиёфада қарши олди, сўнгра ишга боришга ижозат этди-да, Нодирни чақириб юборишини илтимос қилди.

Абдуллажон бир дақиқа қошларини чимириб, савол назари билан тикилиб қолди, кейин индамай чиқиб кетди-да, хиёл ўтмасдан Нодирни бошлаб кирди.

Нодирнинг эғнида ипак пижама, оёғида ўша шиппак, фақат кечаси яхши ухламаганми, ё кечқурун ичкилик қилишганми, ишқилиб, қовоқлари шишинқирган, кўзлари ҳам кичрайганга ўхшар, ранг-рўйи ҳам қандайдир тунд эди.

— Қани, ўтир, ўтирларинг-чи,— деди уста,— бир оғиз гапим бор...

Нодир Абдуллажоннинг ёнидаги стулга ўтираркан, унга ер тагидан бир қараб қўйди.

Уста бир оз сукут сақлаб, ўзини босиб олди.

— Мен бугун анча тузукман,— деди у ниҳоят,— уйқум тинч бўлди, оғриқ ҳам қўйди ҳисоб... Сен долзарб маҳалда келганга ўхшайсан,— уста кўзларини секин

очиб, Нодирга тикилди. Нодирнинг узун, қийғир бурни бирдан ялтиллаб кетди, у шошиб рўмолчасини қидира бошлади.

— Йўқ, гап унда эмас...

— Мен... иккаловингдан ҳам розиман. Сен ҳам рози бўл, болам...— уста кўзини юмди. Уртага оғир сукут чўкди, сўнгра Нодирнинг бўғиқ овози эшитилди:

— Иш бўлса, бир гап бўлар... Сиз бу аҳволда ётганда...

Уста кўзини қаттиқроқ юмди, ҳаво етишмаётгандай бўлиб, чуқур тин олди.

— Аҳволим... Аҳволимга нима бўпти?— деди у.— Бу дард ўзи шунақа: бир йилга чўзилса ҳам ажаб эмас...

Нодир кўзларини отасининг юзидан узиб, очиқ деразадан боққа қаради.

«Бу бобой нима демоқчилар ўзи? Ё унга пичинг отмаган энди шу киши қолганмиди?— Нодирнинг юзига қўйилган қирмизи бўёқ секин тарқади.— Ҳа, булар учун, бутун қишлоқ учун у катта олим, турмушда кам-кўсти йўқ. Мана тўрт йил бўптики, бир кун тиниб-тинчимасди. Кун-

дуз диссертация устида тер тўкса, кечалари чакана иш олди: мақолалар ёзди, кечки мактабларда дарс берди. Фақат тирикчилик тебратиш, инсонга ўхшаб кун кечириш учунгина қилди бу ишларни.

Рост, бобой ҳам ёрдамлашиб турди унга. Буни Нодир инкор этмайди, инкор этиш адолатдан эмасди, аммо унинг ёрдами Нодир учун, ёш оила учун мисоли дарёдан томчи эди, холос! Буни на ота тушунди, на ака, Нодир ўз ёғида ўзи қовурилди. Ниҳоят иши юришиб, эртаиндин ёқлаб, мен ҳам ёруғликка чиқаман деб турганида бундай бўлди!..

Албатта, бобой жўрттага касал бўлгани йўқ. Лекин...

Майли, нима дейишса ҳам ихтиёр ўзларида. Фақат... кўнглида уйғонган туғёнга йўл бермаслик керак, холос. Жаҳл чиққанда ақл қочади дейдилар. Индамай энгиш керак буларни!»

Уста бошини секин ирғатди:

— Бас. Гап шу. Рози бўл, болам!— деди у эшитилар-эшитилмас, кейин бо-

шини қуйи солиб ўтирган Абдуллажонга юзланди:

— Келинга айт, менинг яктагим билан ҳассамни берсин...

Уста бир неча дақиқа кўзларини юмиб қимир этмай ётди: у Нодир чиқиб кетишиниям-кетмаслигиниям билмай ўтирганини сизди, аммо чурқ этмади, зотан чурқ этишга мажоли ҳам йўқ, дилида уйғонган зўр ғалаён билан олишмоқда эди.

Ниҳоят Абдуллажон, унинг кетидан Нодир ҳам қўзғалди.

— Майли, ишқилиб, омон бўл!— деди уста энтикиб.

Бир оздан кейин «шип-шип» этган овоз эшитилди. Уста Гулжаҳонмикин деб ўйлади, бироқ оёқ товуши ниҳоятда енгил эди. Шу пайт кўзи яктагини стул суянчигига илаётган қўлларга тушди: бу қўллар, тилла занжир чуқур ботган юм-юмалоқ билаклар оппоқ пуфакка ўхшарди.

Уста кўзини юмди. У ўрнидан туришга аҳд қилганди. Туришга мадори етармикин? Аммо турмаса Нодир кетмайди,

негаки, боя уста қанча уринмасин, гапи хиёл илмоқли чиқди чамаси, довдираб қолди.

Довдирамасин! Иши шунчалик зарур экан, бораверсин. Унинг тобути устида бир одам ортиқ бўлди нима-ю, кам бўлди нима?

Уста оёқларини қимирлатиб кўрди, худди чўян! Гўё белидан юқори томонида жон бору, пастида жон йўқ!

Аmmo туради, чўян тугул симобдан ясалган бўлса ҳам туради у.

Уста қўлларига бутун кучини тўплаб, тирсакларини каравотнинг четларига тиради, сўнгра тишини тишига қўйиб, қаддини тутиб ўтирди. Нафасини ростлагач, чойшабни очиб, оёқларига қаради, қаради-ю, кўзларида илиқ табассум пайдо бўлди: ахир, наҳотки, унинг оёқлари шунчалик узун, бесўнақай, хунук бўлса-ю, у ҳеч қачон буни сезмаган бўлса!

Ниҳоят, уста қўлларини каравотга тираб секин тура бошлади, ammo энди қаддини ростлаб олганида, тўсатдан, кеча-

дан бери тинчиб қолган типратикан на-  
зарида уйғониб кетди-ю, бир ағдарилди.

Уста кўзларини юмганича қотиб қол-  
ди. Хайрият, типратикан фақат бир ағ-  
наб тинчиди...

Эгнида узун яктак, қўлида ҳасса —  
уста тўсатдан ҳовлида пайдо бўлганида  
ҳамма, ҳатто ёш болалар ҳам бирдан  
жим бўлиб қолишди.

Уста ҳассага суянганича кўзларини  
юмиб айвонда анча турди.

Ҳовли гарчанд қуюқ сояга чўмган бўл-  
са ҳам жуда ёруғ кўринди унга. Дарахт  
япроқлари, гўё гард юқмагандай тиниқ,  
ям-яшил эди. Айвоннинг олдидаги, сўри-  
нинг теварагидаги ҳар бири пиёладай  
атиргуллар эса шундай очиқ қизил  
рангга бўялган, хинолар шундай нафис  
пушти рангга чўмилган эдики, дилини  
равшан қилиб юборди унинг!

Ҳаммадан олдин болалар шов-шув кў-  
таришди. Улар еб ўтирган қаймоқлари-  
ни ташлаб чопиб келишди. Фируза уста-  
нинг оёғини қучоқлаб, тиззасига юзини

ишқалади. Ошхонадан икки коса овқат кўтариб чиққан Гулжаҳон, севинганидан овқатни қаёққа қўйишини билмасдан қолди.

— Вой ўлмасам, нима бўлди, дадажон, ё ҳовлига жой солиб берайми?— деди у устага гирдикапалак бўлиб.

Ниҳоят, сўрида кичик келин билан нонушта қилиб ўтирган Нодир ҳам етиб келди:

— Ие, бу қандоқ бўлди, бобой? Туриш ман қилинган эди-ку, сизга?

— Сен қачон кетмоқчисан?— деди уста унинг сўзини бўлиб.

Нодир елкасини қисди, ўнғайсизлангандай жилмайди.

— Билмадим энди, сиз бу аҳволда...

— Аҳволимга нима бўпти? Айтдим-ку, тузукман деб! Мана... Шифохонага бор-япман... бир хабар олиб келмоқчиман...

Нодир яна ўнғайсизланиб кулимсиради.

— Қайдам. Боя раисдан машина сўрагандик. Аммо, тўғриси айтинг: ма-

бодо ҳалигидақа... Сиз турганда ҳар қанақа иш бўлсаям!..

Нодир сўзидан адашиб, дудуқланиб қолди. Уста секин ерга қаради:

«Машина сўраб қўйиб тагин бу гапни айтасанми, болам?»

— Хўп, мен кетдим, мендан хавотир олма,— деди уста.— Кўриб турибсан, тузалиб қолдим.

У бошини кўтарди, назарида, тўсатдан иликларига қандайдир бир куч қўйилиб келгандай, ҳатто чўяндай оёқлари ҳам енгиллашгандай туюлди унга.

Қуёш терак бўйи кўтарилган бўлса ҳам кўча салқин, деворлардан осилиб тушиб, чирмашиб кетган олча ва гилослар ажойиб бир чодир ҳосил қилган.

Олчалар териб олинган, ўриклар ҳам хазон бўлган, фақат чанг япроқлар орасида чуғурчиқ чўқиган ва туршак бўлиб қорайиб қолган мевалар кўзга чалинади.

Уста гузарга буриладиган жойга етганида, чап қўлдаги боғ эшикдан катта саватда олма кўтарган бир кампир чиқди.



Устани кўрди-ю, саватини ерга қўйиб  
йиглаб юборди:

— Вой, айланай, уста акажон, туза-  
либ кетдингизми?

Уста аёлнинг ажин босган озгин, қо-  
рамағиз юзига, ёш билан пардаланган  
нурсиз кўзларига хиёл тикилиб турди-ю,  
тўсатдан, уруш тамом бўлган йили куз-  
да, биринчи ёмғирдан кейин бу жувон  
эрталаб унинг олдига йиглаб келганини,  
ёмғирда уйининг бир томон девори қу-  
лаб тушиб, тўрт боласи билан кўчада  
қолганини гапириб бергани эсига тушди.

Уста ўшанда, гарчи совуқ тушган бўл-  
са ҳам, пахса девор олиб уйини тузатган,  
томини ҳам суваб берганди.

«Ўшанда хўп бамаъни иш бўлган экан,  
савоб иш...»— ўйлади уста, аёлнинг  
фронтда дом-дараксиз кетган эри ҳам  
ёдига тушиб...

Шу бўлди-ю, уста йўл-йўлакай ўзи  
қурган уйларни кўздан кечириб кетди.  
Санаб қараса, гузарга етгунча ўн олти-  
та уйни ўз қўли билан қурган экан.

Бу уйлар сал илгарироқ солинган бўлиб, кўпчилиги қамиш билан ёпилган, аммо шундай бўлса ҳам мустаҳкам, яна юз йил турадиган, ихчам, хушбичим бинолар эди! Ҳозир одамлар қамишни менсимай қўйишди, томини шифр, ҳатто тунука билан ёпишади, элликдан ортиқ хонадон шунақа янги уйларга кўчиб ўтишди. Бу уйларни ҳам, ярмини деса лоф урган бўлар, учдан бирини Абдуллажон билан бирга уста қурган!

Ҳа, уста қурилишни севарди! Бундан беш йил муқаддам бир кунда беш минг ғишт терган пайтлари бўлган!.. Гоҳо йигитлардан иккитаси унга ғишт ташлаб еткиза олмас, уста эса уларни шундоқ илиб оларди-ю, териб кетаверарди. Ғишти ҳам айна кўзлаган жойига бориб тушаверар, унинг бу ишини томоша қилгани манман деган усталар келишарди...

Ўзардаги анҳорнинг бўйида, мажнунтоллар орасига яширинган шинамгина чойхонадан йигитларнинг хушчақчақ қаҳқаҳаси эшитиларди. Улар устани

узоқдан кўриб қолиб, «гур» қўзғалиб, пешвоз чиқишди. Таниш чойхоначи, шошганидан бўлса керак, чойнагини ҳам қўймасдан югуриб келди.

— Э вой, уста акамларми? Бормисиз? Балли сизга, балли!.. ✓

Уста бутун оғирлигини ҳассага ташлаб мажнунтолнинг тагида (бу толнинг соясида не-не гулгун суҳбатлар ўтганди) бир нафас турди, кўнгли, бутун вужуди билан сўрига енбошлаб дам олгиси келди, лекин ўтирса қайта тура олармикин, туришга мадори етармикин?

— Раҳмат!— уста бошини чайқади.— Мен шифохонани бир кўрай девдим...

Қурилаётган шифохона гузардан атиги юз эллик қадам нарида эди. Бу масофа устага Маккадан ҳам узоқ туюлди. Аммо кўча юзида қад кўтарган баланд пештоқли бинога кўзи тушиши билан бу чарчоқнинг ҳиссаси чиқиб кетди!

Шифохонанинг лойиҳасини уста ўзи чизганди. Бошда шаҳардан келган лойиҳа бўйича хоналарнинг ҳаммаси қуёшга

тескари эди, сабаби — бетоблар учун соя-салқин лозим эмиш! Бўлмаган гап! Ав-валамбор, оламда тирик бир жон йўқки, унга офтоб ёқмаса, қолаверса, дард деган нарса кўпроқ қари-қуриларга ёпишади, қари одамга эса, дори-дармондан кўра ҳам кўпроқ иссиқ керак!

Ҳа, уста лойиҳани тузатиб тўғри қилган экан. Шифохона жуда серқуёш, ихчам бир бино бўлибди! Лекин устани бир нарса салгина ранжитди: қурилиш тугаган бўлса ҳам, атроф ахлатга тўлиб ётарди!

Уста буни Абдуллажонга айтишга аҳд қилди, аммо кириб бориши билан қурилишда шундай шов-шув кўтарилдики, уста ўйлаган гапларини ҳам унутди.

Илк таажжуб ва шодлик хиёл босилиб, ҳол-аҳвол сўрашиб бўлганларидан кейин, уста ичкарига кирди. Одамларнинг самимий қувончи сабаб бўлдими, ё бинони кўриб кўнгли кўтарилиб кетди-ми, ишқилиб, чарчоқ тарқаб оёқларига қувват киргандай туюлди-ю, хоналарни

битта-битта айланиб чиқди. Иш кеча Абдуллажон айтгандек борар — ҳамма хоналар сомон сувоқдан чиқарилиб, ганч сувоққа киришилган эди.

Сомон сувоқ чакки бўлмаган: фақат бир-икки хонанинг бурчаклари нотекисроқ чиққанди. Бунинг сабаби — газчўп ишлатишни яхши билмасликда эди. Уста буни айтмоқчи ҳам бўлди-ю, кейин бу ўйидан қайтди, чунки, нотекис жойларни ганч сувоқда тўғрилаб юбориш қийин эмас эди, қолаверса, уста умуман камчилик қидиришни ёқтирмас, буни «қарилик касали» деб биларди.

Уста хоналарни айланиб бўлиб, ташқарига чиққач, ҳамма унга жимгина тикилиб қолганини кўриб, шогирди Қемилжонга юзланди:

— Раҳмат! — деди секин, сўнгра чуқур нафас олиб қўшимча қилди: — Кўп яхши иш бўпти, балли, азаматларим!

Уста азалдан шогирдларини кўп мақтамас, мақтагиси келганда: «Балли, азаматлар!» деб қўярди. Аммо бу икки оғиз

сўз шогирдларига гўё қанот боғларди. Бу сафар ҳеч ким чурқ этмади. Уста одамларнинг юзига яна бир қаради-ю, дарҳол тушунди: афтидан, унинг аҳволи яна ҳам оғирлашганга ўхшайди...

— Машина чақиртирайми, дада?— деди Абдуллажон. Уста бошини чайқади.

— Йўқ, асло!

— Бўлмаса ўтиринг, бир оз дамингизни олинг, устоз.

Бу гапни Комилжон айтди, аммо уста яна бошини чайқади.

— Йўқ, ўзим аста-аста...— деди у, кейин атрофини ўраб олган одамларга тикилди.

— Мен розиман, чироқларим,— уста энтикди.— Рози бўлинглар...

— Розимиз, минг марта розимиз, устоз...

Бурилаётиб, бир неча киши ганч юқи қўллари билан кўзларини артаётганларини кўриб қолди. Абдуллажон билан Комилжон орқасидан барабар эргашганларини сезиб, тўхтади:

— Хотиржам ишлайверинглар, мен ўзим аста-секин етиб оламан...

...Уста ҳовлига етганида, ҳолдан тойган, зўрға турарди. Эшик олдида раиснинг «Волга»си кўринар, афтидан, Нодирлар жўнаб кетаётган бўлса керак, кўни-қўшни, хотин-халаж йиғилган эди.

Уста етиб борганида, ичкаридан нимагадир қизариб кулган келини билан Нодир, уларнинг кетидан катта тугун кўтарган Гулжаҳон чиқди.

Устани кўриб, ҳамма, ҳатто «Волга» теварагида қий-чув қилишаётган болалар ҳам бирдан жимиб қолишди.

Нодир «бобой» юзма-юз келишини кутмаган эканми, уни кўриб довдираб қолди.

— Қалай, бобой... чарчаганга ўхшайсизми?

Тўладан келган қип-қизил юзини тер босиб, чуқур ботган кўзларида изтиробга ўхшаш бир ифода жилва қилди.

Йўқ, устанинг ундан ранжиши адолатдан эмас! У ҳам одам! Афтидан, у ёқда-

ги иш ниҳоятда зарур бўлса керакки, ўзиям хижолат чекапти!

— Ҳа, чарчадим... Чарчадим, холос.— Уста четроқда турган ва энди қандайдир жимиб, бошини эгиб қолган келинга бир қараб қўйди.— Хайр, омон бўл, болам, омон бўлинглар...

Ҳовлининг сатҳи кўчага қараганда бир оз баланд. Ишқилиб, йиқилиб тушмаса бўлгани. Йўқ, хайрият йиқилмади. Мана сўри. Яна олти-етти қадам босса — айвон. Устунга суяниб хиёл дам олиш мумкин... Ажабо: худди оёқлари йўққа ўхшайди. Аммо, оёқлари бўлмаса ҳам босиб ўтади шу масофани! Ҳеч кимнинг ёрдамисиз, фақат ҳассага таяниб ўтади бу масофани!

Ҳа, ҳаракатда баракат деб бежиз айтмаганлар! Мана, уста каравотининг олдида турибди. Барака топкур Гулжаҳон тўшагини янгилаб, ёстиқларини тўғрилаб қўйибди.

Уста бир амаллаб яктагини ечди, ҳасасини четга суяб қўйди. Сўнгра, худди



жазирама ёз кунн сувга шўнғиган одамдай роҳат билан, бўлакча бир лаззат билан тўшакка секин чўзилди...

...У вақт ҳисобини билмай қолди, бир ўйида кўзи илингандай, бир ўйида ҳушидан кетгандай туюлди унга, ўзига келиб кўзини очганда эса, назарида, қўл-оёғидан айрилгандай эди! У тўсатдан умри тугаганини, эҳтимол, шу кечадан ўтмаслигини, балки ундан ҳам олдин жон таслим қилишини тушунди. Аммо бу фикр унинг дилида на қўрқув, на бир афсус уйғотди! Аксинча, кўнгли осойишта, дили равшан эди. Унинг қалбидаги бу туйғу кун бўйи қаттиқ ишлаган ва ўз ишидан мамнун бўлган одамнинг уйқуга кетиш олдида ҳис этадиган кечирмаларига ўхшаб кетарди...

Хаёли худди қўқон араванинг ғилдирагидай вазмин ва секин айланарди: ҳа, у энди кампирнинг қошига боради! Уста унинг қабри ёнидан аллақачон ўзига жой танлаб қўйган...

Бу ўй, кампирнинг ёнига бориш фикри,

кўнглига бўлакча ором бергани учунми, уста бу ҳақда узоқ ўйлади, сўнгра, ўзи-ям сезмасдан хаёли яна қурилишга кетди...

У эсини танибдики, усталик қилади. Аммо ҳеч қачон, ҳатто донғи узоқларга кетганда ҳам нафсга берилган эмас, бир кунлик иш ҳақини эски пул ҳисобида етмиш беш, янги пул ҳисобида етти сўм эллик тийиндан оширмади. Ҳатто турмуш анча яхшиланиб, қурилиш авж олиб, номига устаман деб юрган одамлар кунига юз-юз эллик сўмга чиққан маҳалда ҳам уста ўз аҳдидан қайтмаган, фақат ўзи эмас, Абдуллажон, ҳатто шогирдларининг нархини ҳам шундан оширмаган эди!

Бунинг учун кўплар устани «ғалати одам»га чиқаришган, аммо уста ўз йўлидан сира қайтмаганди. Негаки, у бир нарсага амин эди: бурунги замонда, энг яхши устанинг нархи бир пуд буғдойдан ошмас эди, ҳозир етти ярим сўмга қанча буғдой беради — тўрт ярим пудми?

Ҳа, балли, инсоф қани, азизим?— дерди уста ўзича...

Ҳа, уста буни жуда тўғри қилган экан, мана, ўлим тўшагида ётиб бияпти — жуда тўғри қилган экан...

Уста ўз хаёллари билан банд бўлиб, унча пайқаманган бўлса керак, кеч кирганини Абдуллажон кириб келганидагина билди.

Устанинг унга кўзи тушди-ю, назарида, ичига яна чироқ ёқилгандай бўлиб, дили ёришиб кетди! Ҳа, Абдуллажон унинг ўзига ўхшайди, худди ўзгинаси!..

Абдуллажон стулни суриб ўтирди-да, одатдагидай эгилиб сўради:

— Қалай, тузукмисиз, дада?

Уста бошини қимирлатди, ўзича жилмайган бўлди: «Раҳмат, болам, тузукман...» Сўнгра:

— Болаларни олиб кир, кўрай,— деди секин.

— Дада,— деди Абдуллажон. Бироқ кўзи отасининг кўзи билан учрашди-ю, индамай чиқиб кетди.

Бир оздан кейин Фирузани кўтариб қайтиб кирди, кетма-кет иккита ўғлини етаклаб олган Гулжаҳон кўринди. Унинг киприклари обасида дўланадай-дўланадай ёш томчиларини кўриб, устанинг кўнгли эриди:

«Умрингдан барака топ, болам!»— деди ўзича.

Уста невараларига бир нафасгина тикилиб ётди, кейин кўзи билан имо қилди: «Бўлди».

У невараларидан мамнун эди. Фақат бир нарсадан рози бўлмади: Нодирнинг қизи ниҳоятда озода кийинган, ўзиям Абдуллажоннинг тиззасидан тушмас, афтидан, жуда эркатоё эди. Гулжаҳоннинг икки ўғли эса, юпунроқ кийинган, яланг оёқ, яланг бош эди.

Абдуллажон қайтиб киргач, уста ўзига имо қилди:

— Болалар...— деди энтикиб,— ҳаммасига бирдай қаранглар. Баравар кўринглар уларни... Уқдингми?

— Тушундим, дада.

— Кейин ҳалиги... Гулжаҳонни ҳам қадрини бил... Унга жабр.

Абдуллажон бошини эгиб маъқуллади.

— Домла келдилар, Азиз ака,— деди у,— кирсалар майлими?

— Майли.

Уста бу кекса ўқитувчини яхши кўрарди. У жуда содда, ниҳоятда оқ кўнгил бир одам эканини биларди.

Азиз домла кириб Абдуллажоннинг ўрнига ўтирди. Лабларини тез-тез артиб, устага энгашди.

— Қалай, тузукмисиз, уста ака?

Уста кўзлари билан ташаккур билдирди:— «раҳмат».

Домла бошини секин чайқади.

— Нодиржон... кетиб қолибди-да!— Унинг овози қалтираб кетди.

— Ҳа, кетди,— деди уста эшитилар-эшитилмас бир овозда. Уста бу сўзни астойдил, чин кўнгилдан айтди, аммо шундай бўлса ҳам, тўсатдан нимадир томоғини ғип бўғди-ю, кўзлари жиққа ёшга тўлди, сўнгра Азиз домла ҳам рўмолча

қидириб қолганини кўриб, ўзини босишга ҳаракат қилди:

— Майли, омон бўлсин...

Шу гапдан кейин уста, назарида, бир зум кўзи илиниб кетгандай туюлди. Кўзини очганида домланинг ўрнида Самад ўтирар, унинг ёнида соқолини тутамлаб Абдуллажон турарди.

Уста кўзини очганини кўриши билан Самад унга томон талпинди, қўлини қўлига қўйди:

— Сизга нима бўлди, уста ака?— деди у.— Мен правлениенинг қарорини олиб келдим. Шифохонани сизнинг номингизга қўядиган бўлдик. Тўйингизни қиламиз ҳали, қаёққа шошасиз, уста ака?..

«Номингизга қўйдик... Кимга керак бу?»

Уста Самаднинг кўзлари ялтиллаб кетганини кўриб бор кучини тўплади, ўнг қўлини кўтариб елкасига қўйди:

— Сен мени қўявер,— деди титроқ бир товушда.— Халқни ўйла, болам. Ёш бўлсанг ҳам шу халққа ота бўлдинг, халқни

ўйла. Бева-бечоралар бор, ўшаларни ўйла, болам, ўшаларни...

У ҳолдан кетиб, индамай қолди, ёнига тиз чўккан Абдуллажонга сўнг марта қаради:

«Раҳмат, болам, рози бўл!»— деди заиф овоз билан.

...Устани кампирнинг қабри ёнига, ўзи ҳаёт вақтида белгилаб қўйган жойга кўмдилар. Кўмиш маросимига бутун қишлоқ кўчиб чиқди, атроф қишлоқлардан ҳам жуда кўп одам келди, фақат бир киши— Нодир бўлмади.

*Тошкент, 1962 йил.*

## А Я М А Ж У З

Оқсоқ Темир тушдан кейин ҳамма меҳмонлар тарқаб бўлганда келди. Мен уни кўриб ҳайратда қолдим. У, илгари мактабда ўқиб юрган чоғларимизда ҳам жуда забардаст, келишган ўспирин эди, энди ҳам энига, ҳам бўйига ўсиб шундай кучга тўлибди, ўзиям қош-қовоғи солиниб, сочлари пахмоқ бўлиб шундай ғалати қиёфага кирибдики, бир қарашда худди кучи танасига сиғмаган ёш буқанинг ўзгинаси дейсиз-қўясиз.

«Оқсоқ Темир» лақабини унга оқсоқлиги учунгина эмас, ўта қитмирлиги учун ҳам тақишган эдилар. У, айниқса, ўзидан кичикроқ болаларга тегажаклик қилишни яхши кўрар, текканга тегиб тегмаган-



га кесак отар, аммо кимки унинг қилмишига яраша жавоб қайтармоқчи бўлса, аямасдан урарди.

Мен бу одатлари қолгандир деб ўйлагандим, йўқ, қолмабди. Дастурхон устида чорак соат ўтириб-ўтирмади ҳамки, бир-икки марта менга ҳам илмоқ ташлаб кўрди.

Бир сафар гимнастёркамдаги «Отличник-артиллерист» деган значогимга имо қилиб:

— Бу қайси орден экан?— деди чап кўзини қисиб (бу одати учун ёшлигида «Кўр Шермат» деган яна бир лақаб орттирган эди).— «Жанговар Қизил Байроқ ордени» деганлари шу эмасми?

Беихтиёр илжайдим:

— Бундан чиқдики, кўздан қолибдилар-да Шерматбой?

Оқсоқ Темир менга қўшилиб кулди, аммо «ўрганган кўнгил ўртанса қўймас» деганлари рост бўлса керак, хиёл ўтмасдан яна пичинг отди:

— Бу дейман... ўзларини генерал бўл-

ганмиш деб эшитувдик, бу қандоқ бўлди?— деди елкамдаги старшиналик погонимга имо қилиб.— Учаскавойнинг погонига ўхшайди-ку, оғайни, ё артиллериянинг генерали шунақа бўладими?

— Генерал эмасману, аммо шу туришимдаям қўлимга тушганинда борми— кўзингни мошдек очиб қўярдим!

Оқсоқ Темир чап кўзини қисди:— О, тилинг чиқиб қопти-ю!

Кетаётиб:

— Янги клуб қурилган, эшитгандирсан?— деди.

— Эшитдим. Жуда зўр дейишадими?

— Во!— у тирноқлари синиб, майишиб кетган йўғон бош бармоғини кўрсатди.— Кечқурун бор, камина ўшатнинг каттакони бўладилар!

— Қанақа каттакон?— тушунмадим мен.

— Қанақа бўларди, бошлиқ-да, жирт-таки!— деди у.— Русчасига начальник!

— Сен-а?!

Бу хитобим Оқсоқ Темирга унча хуш

ёқмади шекилли, қиссиқ кўзларидаги шўх табассум сўниб, ўсиқ қошлари туташди, бурун катаклари керилди.

— Ҳа, эплей олмайди демоқчимисан? Олдин бир бориб кўр, жирттаки, киномеханикликка ўқиб келдик. Кинонияма ўзимиз қойил қиламиз. Ҳа.

Мен унинг ёшлигида кино деса жонини беришини эсладим.

— Гап шу!— деди Оқсоқ Темир кетаётиб, аммо уч-тўрт қадам юргач, яна тўхтади.

— Ҳа, айтмоқчи, ҳалиги... Зоҳидаҳон эсларидами?

Юрагим «жиз» этди:

— Қайси Зоҳидаҳон?

— Ие, унутдиларми... ишқида мажнун бўлиб, тарки дунё қилмоқчи бўлганлари?

Талвасага тушганимни билдирмаслик учун:

— Ҳаа...— дедим кулиб.

Оқсоқ Темир бошини эгиб, сочларининг орасини очиб кўрсатди.

— Мана, ўшани деб юлиб олганлари эсларидами? Ҳалиям соч чиқмади.

У чап кўзини қисиб хурсанд кулди:

— Уша жонон каминанинг қўли остида кутубхонада ишляптилар. Бор, бир кўриб қўясан. Ҳозир илгаригидақа эмас, эри хумпар сўриб ташлагану, аммо ўшандаям унча-мунча қизларнинг ўнтасини йўлда қолдиради!..

У билинар-билимас оқсоқланганича кўчага йўл олди, мен ўрикка суянганимча ўйланиб қолдим.

Унинг гаплари хаёлимнинг бир четида кўмилиб ётган бир эсдаликни уйғотиб юборганди.

Тўққизинчида ўқиб юрганимизда, тўғрироғи, ўқиш йили энди бошланганда, синфимизда бир қиз пайдо бўлди. У ўзбек бўлса ҳам кўзлари кўм-кўк ва тиниқ эди. Узиям малла ранг кофта билан белини жуда хипча қилиб кўрсатадиган кўк юбка кийган, бу ҳам уни бошқа қишлоқ қизларидан ажратиб турарди. Ниҳоят, бунга лабларидан сира аримайдиган илиқ

табассуми, оёқларининг узун ва чиройли-  
лигини кўз-кўз қилган қошиқдеккина туф-  
лиси, бир ўрим йўғон, тилла ранг сочла-  
рига боғлаб қўйилган қизил лентаси...  
ҳаммаси қўшилди-ю, бир-икки кунда бу-  
тун синф, синфгина эмас, бутун мактаб  
ўспиринлари унга ошиқу беқарор бўл-  
дик-қолдик.

Ҳаммамиз унинг атрофида парвона бў-  
лар, бир-биримиздан ошириб хушомад-  
гўйлик қилардик. Мен у маҳалда юлду-  
зим иссиқ эканманми, ё менинг муноса-  
батим Зоҳидага хуш ёқиб тушдимми, иш-  
қилиб, бир ҳафта ўтар-ўтмас у ҳам мен-  
га бошқача қарай бошлади. Мен унинг  
ёнимга келганида, ё бир нима сўраб му-  
рожаат қилганида аллақандай қимтиниб,  
лўппи юзлари гул-гул ёниб кетишини пай-  
қаб қолдим.

Бу ўртада драмкружогимиз «Оташ  
қалблар» деган бир пьесани (ҳозир ав-  
тори эсимда ҳам йўқ) қўядиган бўлиб  
қолди-ю, бахтимга бош ролларни Зоҳида  
иккимизга топширишди.

Шу бўлди-ю, бутун борлиғимни нурга кўмиб юборган бир алғов-далғов орасида қолдим.

Ҳозир бу воқеанинг содир бўлганига беш-олти йилдан ошиб кетди. Кўп нарса, ҳатто Зоҳида ҳам эсимдан чиқди, эсимга тушган чоғларида эса кулиб қарайдиган бўлдим. Аммо ҳозир бу воқеалар қанчалик кулгили кўринмасин, ўша маҳалда унинг ишқида кечалари мижжа қоқмай чеккан изтиробларим, ҳазин-ғамгин шеърлар ёзганим, ажабо — бунинг ҳаммаси ҳақиқат эди!

Балки, бурунгилар айтгандай, юлдузим юлдузига тўғри келиб қолгани учундир, балки у ҳам кўнгли муҳаббат қўмсайдиган бир даврни бошидан кечираётгани учундир ишқилиб, биз жуда тез топишдик, бир кун кўришмасак туролмайдиган бўлиб қолдик. Деярли ҳар куни ўқишдан кейин драмкружокда репетиция бўларди, аммо биз аксарият пайтлар репетициядан кейин ҳам уйга кетмасдан, дарс тайёрлаш баҳонасида кутубхонада ўтириб

олар, аслида қоронғи тушишини кутардик. Қоронғи тушгандан кейин эса сокин, кимсасиз кўчалардан ҳуркиб, яшириниб, қўл ушлашиб уйга кетардик.

Мен ҳали Зоҳидага муҳаббат изҳор этмагандим, афтидан, бунинг ҳожатиям йўқ эди, чунки у ҳам мени яхши кўриб қолгани ҳар бир сўздан, муомаласидан, биз учрашган маҳалда тиниқ мовий кўзлари бирдан порлаб, ўзиям аллақандай яйраб-яшнаб кетишиданоқ билиниб турарди. Лекин мен муҳаббат изҳор қилишга қаттиқ аҳд қилиб қўйгандим, бунга астойдил тайёрланар, шеърлар ёзардим.

Бир кун мактабдан одатдагидан кечроқ чиқдик. Ўша кун репетиция вақтида пьесада айтилгандай Зоҳидани ҳазиллашиб ўпиб олишим керак эди, лекин у негадир, эҳтимол залда бизни кузатиб ўтирганлари учундир, лаби тугул қўлидан ҳам ўп-тирмади. Бу нарса менинг иззат-нафсимга тегиб кетган эканми, ё муҳаббат изҳор қилиш чоғи келди деб ўйлабманми, иш-қилиб, кутубхонадан чиққач, мен уни

ариқ бұйдадаги мажнунтоллар орасига тортдим.

Зоҳида.

— Вой, нима қиялпсан?— деди чўчиб, лекин қаршилик кўрсатмади.

Биз қоронғиликда юзма-юз турардик, унинг иссиқ, майин нафаси юзимга ўтдай урилди.

— Зоҳида, менга қара, нега ундай қилдинг?— дедим қўлларини сиқиб.

— Вой, нима қилдим?— деди Зоҳида ва қўлларини чиқариб олишга ҳаракат қилди, лекин мен уни қаттиқ қучоқлаб ўзимга тортдим, иссиқ лабларидан, майин лўппи юзларидан ўпа бошладим. Зоҳида талпинди, бироқ, мен қўйиб юбормадим.

— Зоҳида, жоним, жонгинам!— дедим титраб...

Бир ойдан бери ёзиб юрган шеърларим, ўйлаб қўйган оташ сўзларим — ҳаммаси эсимдан чиққан, иккимиз ҳам титрар, ёнар эдик.

Мен унга нималар деганим эсимда



йўқ, фақат «Ишқингда Мажнун бўлдим, жонгинам. Умрбод қулинг бўлай», деган сўзларни такрор-такрор айтганим эсимда, тўсатдан, ариқ бўйида кимнингдир қаҳ-қаҳ уриб кулгани эшитилди.

— О, иссиқ қучоқлар, ширин бўсалар!

Зоҳида ўзини қоронғиликка урди, нимагадир қоқилиб қулади. Мен ҳам унинг кетидан отилдиму, кўлмак сувга ағнаб тушдим. Қўлларим шилиниб, кийим-бошим жиққа сув бўлиб кўчага чиққанимда, Зоҳиданинг қораси ҳам кўринмас эди. Уша оқшом бошимдан кечирганларимни, ярим кечагача Зоҳиданинг эшигида туриб уни кутганларимни айтмай қўя қолай, чунки эртасига кўтарилган шов-шув олдида бунинг ҳаммаси ип эшолмай қолди.

Мен эртасига Зоҳида мактабга келмасмикин деб қўрққандим, ҳатто кечаси ўзини бир бало қилиб қўймаса деган хавотирга ҳам боргандим, йўқ, эрталаб дарс бошланишига озгина қолганда секин кириб келди.

У ёнимдан ерга қараб ўтиб кетди, мен фақат унинг кўм-кўк кўзларида аллақандай тараддуд аралаш қўрқув ифодасини кўриб қолдим, холос.

Биринчи соат тинч-осойишта ўтди. Кўнглим хиёл жойига тушди: «Кечаси устимиздан кулган одам бизни танимаган бўлса керак» деб ўйлаган эдим. Аммо танаффусга қўнғироқ чалиниб, ўқитувчи чиқиши билан эшикда... Оқсоқ Темир пайдо бўлди. (У 9-«Б» да ўқирди.) Унга кўзим тушди-ю, юрагим «шиғ» этиб орқага тортиб кетди. У чап кўзини қисиб, айёрона кулимсираб турарди.

— Уртоқлар!— деди у қўлини кўтариб.— Камина кечаси ажойиб шоирона бир воқеанинг шоҳиди бўлдилар... Жим! Ҳозир тушунтириб бераман...

У ғалати кулимсираганича тўсатдан ранги оппоқ оқариб кетган Зоҳиданинг олдига бориб тиз чўкди-ю, қўлларини чўзди:

— О, менинг мислсиз фариштам! Сенинг фироқингда куйиб кўксим кул бўл-

ди. О, менинг Лайлом! Нафис оёқларинг-  
ни ўпиб илтижо қиламан: битта бўса,  
фақат битта бўса...

У гапини тугатолмади. Зоҳида тўсат-  
дан «қарс» этказиб юзига битта шапати  
урди, урди-ю, ўзини партага ташлаб,  
хўнграб йиғлаб юборди.

— Ҳо!— деди Оқсоқ Темир ўрнидан  
тураркан.— Алам қилса мажнунтоллар  
қўйнида ўпишманг, яхши қиз!

Бу сафар мен ташландим. Афтидан,  
унга кучим етмаслигини сезсам керак,  
сочига чанг солдим.

Қизишиб кетганимдан, оқсоқ Темир-  
нинг урганини ҳам сезмабман, ҳатто қор-  
нимга тепса ҳам сочларини қўйиб юбор-  
мабман.

Бир маҳал синфда кўтарилган шовқин-  
сурон орасидан Зоҳиданинг отаси — ма-  
тематика ўқитувчимизнинг ўктам овози  
қулоғимга чалинди:

— Бу қанақа бевошлик? Қанақа тўпо-  
лон ўзи?

Кўзимни очиб қарасам, қўлимда Оқ-

соқ Темирнинг бир тутам сочи, у ҳам пешанасидан оққан қонини юзига чаплаб турарди.

— Мана шу,— деди юзи буришиб,— кечаси... ана у толлар орасида қизингиз билан ўпишиб турганларини айтувдим...

— Ёлғон!— партани қучоқлаб йиғлаётган Зоҳида сапчиб турди. Ёш тўла кўзлари ялтиллаб яна бир марта:

— Ёлғон!— деб қичқирди-ю, ўзини эшикка отди.

Синф бирдан сув қуйгандай жимиб қолди. Зоҳиданинг отаси бир менга, бир Оқсоқ Темирга қаради, сўнгра:

— Қани, юринглар-чи, директорнинг олдига чиқиб бир гаплашайлик!— деди-да, жескин бурилиб қизининг кетидан чиқди. Мен эсам, ҳатто эшикдан чиқишга ҳам сабрим чидамасдан ўзимни деразадан отдим...

Бир-икки кундан кейин отаси Зоҳидани шаҳарга, катта ўғлининг олдига жўнатганини эшитдим. Бир ҳафтагача мактабга бормадим. Кейин ойим ялиниб-ёл-

вориб қўймадими, ё ўқитувчилар ўзла-  
риёқ гапни босди-босди қилишни лозим  
топишдими, ишқилиб, ўқишга чақириб  
олишди.

Мен ўшандан кейин ҳам бир-икки ой-  
гача ўзимни қаёққа уришни билмай, ай-  
ниқса, Оқсоқни кўрарга кўзим бўлмай  
тажанг бўлиб юрдим.

Кейин... кейин, Зоҳидадан ҳеч бир хат-  
хабар бўлмагани таъсир этдими, ё ёш-  
ликка хос бепарволик устун келдими, иш-  
қилиб, аста-секин ҳаммаси эсдан чиқа  
бошлади. Оқсоқ билан ҳам апоқ-чапоқ  
бўлиб кетдим...

Хаёлимни рўпарадаги олмазордан чи-  
қиб келган ойим бузиб юборди. У мени  
кўрганда ажин қоплаган озғин юзи гўё  
нур тушгандай ёришиб кетди, чуқур бот-  
ган нурсиз кўзларида илиқ табассум  
жилва қилди.

— Ҳа, тағин нимага хаёл суриб қол-  
динг, болам?— деди у юзимга мулойим ти-  
килиб.— Сен ҳам бундоқ бир қишлоқни  
айланиб тенгқурларинг билан кўришиб,

ёзилиб келсанг бўлмайдими, ё пича миз-  
ғиб оласанми? Булоқ бошига жой солиб  
қўйдим.

— Майли,— мен олмазорга шўнғидим.

У ерда, боғимизнинг охирида, каттали-  
ги қора қозондеккина, аммо суви муздек  
бир булоқ бўларди. Мен уни болалигим-  
дан жуда яхши кўрар, ёз кунлари тўғон-  
дан балиқ тутиб келиб, унга ташлаб қў-  
ярдим.

Ойимнинг булоқ бошига жой солиши  
бежиз эмас эди. Кеча кечқурун мени  
йўқлаб Муҳаббат опа келдилар. Мен уни  
яхши танирдим. Хизматга кетишимдан  
олдин у райкомкомсомолнинг секретари  
бўлиб ишлар, ўзиям истараси иссиққина  
ёш жувон эди. Энди у колхозимизга раис  
бўлиб келибди.

Муҳаббат опа бир соатча ўтирди, кета-  
ётиб режаларимни сўради:

— Ўзимизда қолгин,— деди у ёлво-  
риб.— Хоҳлаган ишингни берамиз. Иста-  
санг шоферлик қил, истамасанг бошқа  
иш топилади.

Мен индамадим, чунки кеча поезддан тушган заҳоти Военкоматга киргандим. Военком — сочларига оқ оралаб қолган кекса полковник—худди Муҳаббат опага ўхшаб режаларимни сўради, сўнгра Военкоматга ишга келишни таклиф қилди.

— Хозирча техника бўлимида ишлаб турасан,— деди у.— Маоши яхши. Уй-жой ҳам топиб берамиз. Кейин агар хоҳласанг ўқишга юборамиз. Умуман ёмон бўлмайди, ўртоқ старшина.

Военкомнинг таклифи, гарчанд қанақа ўқишга юборишини билмасам ҳам, менга маъқул тушганди, шунинг учун Муҳаббат опага аниқ бир жавоб бермагандим. Ушандан бери бу гапни эшитган ойим жуда тараддудланиб қолганди. У гоҳ йўқлаб келган ёр-биродарларим билан шипшиб-шивирлашар, гоҳ қишлоқни, боғни айланишимни тез-тез илтимос қилар, афтидан, қишлоқ ҳаётининг бутун нафосатини кўз-кўз қилиб бўлса ҳам, мени ўз ёнида олиб қолишга интиларди!..

Содда, оқ кўнгил аёл! У булоқ бошида-

ги каравотга жой солиб қўйган экан, роҳат билан чўзилдим. Биқиллаб қайнаётган булоққа, унинг четларидаги, худди гўзал қизнинг киприкларидай битта-битта терилган майин ўтларга тикилиб хаёлга толдим.

Афтидан, «Мусофир бўлмасдан мусулмон бўлмайсан» деган нақлда гап кўп бўлса керак. Мен, гарчанд жуда баҳаво, хушманзара жойларда хизмат қилган бўлсам ҳам, кечадан бери на болаликдан таниш бу боғларнинг ҳуснига тўярдим, на дўстларнинг суҳбатига: назаримда, ҳамма нарса ўзгарган, бўлакча бир латофат кашф этгандай туюларди менга.

Шу ўйлар билан кўзим илиниб кетганини пайқамай қолдим. Мени яна ойим уйғотди.

— Биров келдими?

— Келмаса келиб қолар.

Эринчоқлик билан ўрнимдан тураётганимда Оқсоқ Темирнинг илтимоси эсимга тушиб кетди.

Дарҳол уйга кириб, янги гимнастёркам



билан хром этигимни кийдим, эни бир қарич, ялтироқ тўқали камаримни боғлаб олдим-да, ўзимни кўзгуга солиб қарадим.

— Айланиб келмоқчимисан?— деди ойим тараддудга тушганимни кўриб.— Бор, болам, тенгқурларингга бўйгинангни бир кўрсатиб қўй...

Мен кулгимни зўрға яширдим, чунки ойимнинг мақсадига тушуниб қолдим. У «тенгқурларинг» деганида йигитлар эмас, балки қизларни назарда тутар, афтидан, мен тезроқ бирор қизни яхши кўриб қолишимни истар, лекин буни очиқ айтишга ийманар эди. Аммо, ростини айтсам, ойим бу сафар ҳам соддалик қилдилар, чунки мен кеча, Муҳаббат опа кетишлари биланоқ илгари ўзим ишлаган бригадага бориб, таниш қизларга «бўйгинамни кўрсатиб» келгандим. Қизлар мени астойдил севиниб, очиқ чеҳра билан қарши олишди, лекин мен, кўнглим аллақандай ғаш бўлиб қайтдим. Негаки, универсалчини ҳисобга олмаганда, енгил ишларнинг

ҳаммасини эркаклар эгаллаб олишган, ҳатто ошпаз ҳам эркак эди. Қизлар билан ёш жувонлар эса кетмонда эди. Ўзлариям ҳорғин, юзлари қуёшда қорайиб, қўллари қадоқ бўлиб, қотиб кетибди... Мана бугун ҳам шу! Кун ботяпти-ю, клубга етгунимча бирорта таниш қизни учратмадим.

Клубни, унинг қуёшда товланган қизил тунука томини анча узоқдан кўрдим. У колхоз боғининг шарқ томонига, жуда қулай жойга тушганди. Чунки бу боғ қишлоқнинг қоқ ўртасида бўлиб, ўзиям жуда катта ва жуда хушманзара эди. Боғнинг кун ботиш томонида анҳор ўтадиган жойида, чойхона ҳам бўларди.

Пештоқлари мармар устунлар билан кўтарилган клуб шундай салобатли эдики, унинг ёнида идоранинг узундан-узоқ биноси ҳам кичрайиб, чўкиб қолганга ўхшарди... Гулзорга яқинлашганимда ғалати бир манзарага кўзим тушди.

Клубга кираверишдаги кафтдеккина очиқ майдонда ўн чоғлик ёш болалар

кимнидир даврага олиб, осмонни бошларига кўтариб шовқин солмоқда, зинапояга бемалол ўтириб олган Оқсоқ Темир эса, ҳадеб:

— Ҳа! Маймоқ, бос! Бўш келма, ҳа!— деб бақирарди.

У шунчалик қизишиб кетгандики, ёнига борганимни ҳам сезмай қолди.

Қарасам, даврада ўн-ўн икки ёшлар чамасидаги иккита бола курашмоқда эди. Уларнинг бири ҳақиқатан ҳам маймоқ, новча ва озгин; иккинчиси эса паканароқ бўлса ҳам тўладан келган, бақалоқ бир бола эди.

Оқсоқ Темир ўрнидан туриб кетди, бўйинини бурмасдан, юқоридан пастга тикилиб:

— Бос, Маймоқ, кўтар!— деди кўзлари ўйнаб. Лекин шу пайт нима ҳам бўлди-ю, пакана бола Маймоқни кўтариб урди. Бу шунчалик фавқулодда юз бердики, мен унинг йиқилганини йиғламсираб ўрнидан тура бошлаганидагина сездим.

— Э, сени қара-ю, Маймоқ!— деди Оқ-

соқ Темир, афсус билан қўлини силтаб.— Мен сени полвон деб юрсам, уканг тенги боладан йиқилдингми?..

У сўзини тугата олмади. Чунки йиғламсираб турган Маймоқ тўсатдан худди қаттиқ сиқилган пружинадай Оқсоқ Темирга қараб отилди. Кейин нима бўлганини англаёлмадим, фақат Оқсоқ Темирнинг:

— О!— деб қўлини «шап» ушлаганини кўриб қолдим, холос.

— Ўзинг Маймоқ! Оқсоқ Темир! Кўр Шермат!— деди Маймоқ бутун вужудини титроқ босиб.

Оқсоқ Темир бошини буқадай эгиб, унга томон юрди:

— Жўна, сўйлоқ! Ҳозир бир тепаманки, ойингни осмонда кўрасан...

Мен олдин болаларга қўшилиб кулиб юбордим. Кейин лаблари пирпираб, ҳақорат ва аламдан кўзлари ёниб турган Маймоққа қарадим, ўшанда ўзим ҳам шундай бўлганим эсимга тушиб кетди.

— Тўхта, Оқсоқ!— дея унинг кўтарил-

ган қўлини ушладим.— Боламисан, шу жўжахўроз билан уришиб?

— Кўрмайсанми, сўйлоқ тишини ғарча ботирди-я!

— Ўзинг сўйлоқ!— деди Маймоқ, бу сафар пастроқ товушда.

— Бор, жўна!.. Ҳамманг эшакларингни суғорларинг— марш!— Оқсоқ Темир қўлининг қонаган жойига гулзордан лой олиб босди, сўнгра менга қараб жилмайди.

— Сенга ўхшаган жирттаки чиқди бу Маймоқ... Кўрасанми клубни?

Биз нақшдор мрамрар устунлар ёнидан ўтиб, деворлари қизил рангга бўялган чорси фоега, кейин залга кирдик.

Зал энсизроқ, бироқ чўзиқ, афтидан, олти юз ёки шундан кўпроқ одамга мўлжалланган эди. Лекин ичи қоронғи, совуқ ва қандайдир ҳувиллаб турганга ўхшарди. Ўзиям анчадан бери супурилмаган, оёқ остида ғижимланган қоғоз, чекиб ташланган папирос қолдиқлари ётар, стуллар ҳам палапартиш қўйилганди.

— Қалай, зўрми,— деди Оқсоқ Темир,

сўнгра оёғи билан полдаги папирос қолдиқларини четга суларкан.— Қачон биз ҳам бундоқ бир маданиятга ўрганар эканмиз?— деб пўнғиллади.— Ҳафта сайин супуришни канда қилмайману, аҳвол мана шу!

Тўсатдан унинг эсига тушиб кетдими, ё мавзуни ўзгартиргиси келдими, ишқилиб:

— Чиқамизми?— деди чап кўзини айёрона қисиб.— Ҳозир ўтиб кетдилар. Худди келишингни билгандай хонатласларга беланиб олибдилар!

Мен, гарчанд Оқсоқ Темирнинг шу гапини боядан бери кутсам ҳам юрагим худди иссиқ чўғ босгандай «жиз» этди, хаёлимни бетоқат бир фикр эгаллаб олди:

«У ҳозир қанақа экан?»

Биз клубнинг кун ботиш томонига ўтдик ва узун айвондан юриб, энсизроқ, бироқ деразалари очиқ бўлгани учунми, ёп-ёруғ бир хонага кирдик. Хона ёғоч тўсиқ билан иккига бўлинган. Биринчиси,

Ўқиш зали бўлса керак: қатор столларда шахмат ва шашкалар, газета-журналлар ётар; иккинчисида, шифтга тегиб турган жавонларда саранжомлик билан терилган китоблар саф тортганди. Зоҳида тўрдаги жавоннинг олдида, эшикка ярим ўгирилган ҳолда китоб варақлаб турарди.

Эгнида хонатлас кўйлак, оёғида пошнаси баланд туфли, бир маҳаллар белига тушиб турадиган бир ўрим йўғон сочлари бошининг орқасига турмакланган.

Ушанда, ишқида ёниб юрган чоғларимда Зоҳида лўппигина қиз бўлгани учунми, мен боя оппоқ бир дўндиқни кўз олдимга келтиргандим, ҳозир эса олдимда хипча белли, нозиккина бир аёл турарди: У келганимизни пайқамадими, ё пайқаса ҳам ўзини билиб-билмасликка солдими, ишқилиб, қарамади.

Оқсоқ Темир чап кўзини қисиб, менга бир қараб қўйди, сўнгра:

— Қирсак мумкинми, гўзал қиз!— деди маънодир йўталиб.

Зоҳида кўзларини китобдан узиб, қиё боқди, боқди-ю, бир нафас қимирламай тикилиб қолди: бурунгидай лўппи бўлмаса ҳам юмалоқ, мулойим юзида, катта кўм-кўк кўзларида таажжуб аралаш бир ҳаяжон, йўқ, худди ўз қалбимдагидай зўр бир қизиқиш ифодаси жилва қилди.

— Ҳа, танимадиларми?— деди Оқсоқ Темир.— Бўлмаса танишиб қўйсинлар: қишлоғимизга келган янги участкавой, милиция старшинаси...— у менинг исминни айтди ва хурсанд бўлиб кулди.— Бундан буён безорилар тегажаклик қилишса шу ўртоққа мурожаат этасиз...

Зоҳида лабини буриб мулойим жилмайди, бошини билинар-билинемас қимирлатиб салом берган бўлди.

— Ээ,— деди Оқсоқ, ҳафсаласи пир бўлиб.— Мен сенларни йиғлаб кўришармикансанлар девдим. Қойил! Ушандаги оҳ-воҳларнинг ҳаммаси бекор экан-да, бундан чиқди!— у менга юзланди:

— Қани, юр, битта ташлашайлик. Сендақа Мажнундан ҳам ўргилдим!



Зоҳида шошқалоқлик билан ёғоч тўсиққа энгашиб қутичадаги карточкаларни титкилашга киришди. Тўсиқнинг ёнидан ўтаётиб, мен унинг ранги ўчиб, бурун катаклари пирпираб учаётганини кўрдим, кўрдиму, ўзим ҳам алланечук бўлиб кетдим...

Деразанинг олдига ўтириб бир-икки партия шашка ўйнадик. Бироқ ўйин мени ўзига тортмас, бутун хаёлим Зоҳидада эди. Ҳадеб унга ўгирилиб қарагим келар, лекин қарашга ийманардим.

Боя дарахт учларига чўғ сочиб турган сўнгги нурлар ўчган, боғни майин, илиқ ва аллақандай сокин қоронғилик секин чулғамоқда. Узоқдан, афтидан, чойхонадан бўлса керак, рубоб овози эшитиларди...

Кўзим рўпарадаги хиёбонда келаётган бир қиз, бир йигитга тушди. Йигит ҳадеб қизнинг қўлини ушламоқчи бўлар, қиз эса қўлини олиб қочар ва куларди. Яхшиям Оқсоқ Темир деразага орқа ўгириб ўтирар, акс ҳолда пичинг отмас-

дан иложи йўқ эди. Бир оздан кейин кутубхонага кириб келдилар. Улар кириши билан Зоҳида лампочкани ёқди. Оқсоқ Темир бошини лиқиллатиб илжайди: «Ёшлар ўсяпти!»

— Қани, яна битта ўйнайлик!— деди у.— Ютсанг ютдинг, бўлмаса тошингни тер!

Мен кулиб қўя қолдим. Кўзим шашкада бўлса ҳам диққат-эътиборим Зоҳида билан икки ёшда эди. Қиз билан йигитнинг хатти-ҳаракатлари юрагимни қитиқлар, уларнинг муомаласида, кулиб қарашларида Зоҳида билан кечган масъуд дамларни эслатадиган бир нима бор эди!

— Қалай, ёқдимми?— деди Зоҳида.

— Жуда.— Йигит кулди.

— Ана, айтмаганмидим? Сен бўлсанг нуқул фантастика-ю, шпионлар...

— Яхши фантастик романлардан топилса ёмон бўлмасди-я!..— деди йигит.— Аммо, майли, агар шу ёзувчининг асарларидан бўлса беринг.

— Бор. Сенга-чи?

Мен ер остидан секин қарадим. Қиз қўлидаги китобини ўйнаб кулимсираб турар, кўзларини ерга тиккан эди.

— Менга... агар мумкин бўлса мана шунақа... севги-муҳаббат тўғрисида бўлсин...

Қиз бу гапни жуда секин айтди, лекин Оқсоқ Темир ҳам менга ўхшаб уни кузатиб турган эканми, ё бунақа гапларга у табиатан зийракми, бирдан қулоғини диккайтириб:

— О!— деди кўзини қисиб.— Ҳалитдан кўнгиллари ишқ-муҳаббат қўмсаб қолибди-да, лаббай?

Олдин қиз ранги бўздай оқариб, лаблари титраб, Оқсоқ Темирга томон бир қадам юрди, аммо тили гапга келмади, кўзлари бирдан жиққа ёшга тўлди-ю, ўзини эшикка урди. Унинг кетидан йигит отилди:

— Тўхта, Соҳиба, тўхта!

Уртага бир нафас кутилмаган жимлик чўкди, сўнгра Оқсоқ Темир хохолаб кулиб юборди.

— Бир гап билан қочирдим, ўргилай ўзимдан!

Мен чидай олмасдан ўрнимдан туриб кетдим.

— Шу ҳам гап бўлдимиз? Қап-катта одамга ярашадими шу?!

— Оббў сен-эй! Битта ҳазил...

— Йўқ, биринчи сафар эмас бу! Ҳар доим шундай қиласиз. Ҳар доим!..

Мен ялт этиб қарадим: Зоҳида тўсиннинг олдида турарди. Мен уни ҳеч қачон, ҳатто мактабда бўлган машъум жанжалда ҳам бу аҳволда кўрмагандим.

У юзлари ловиллаб, ажойиб мовий кўзлари чақнаб-чарақлаб кетган, ўзиям олдинга талпинган, худди учишга ҳозирланган гўзал бир қушни эслатарди.

Оқсоқ Темир секин ўрнидан турди, бароқ қошлари тутшиб, хўмрайиб қаради.

— Хўп, бундан кейин ўйлашиб ҳазиллашадиган бўлдик.

— Бу ҳазил эмас,— деди Зоҳида.— Бу ҳақорат! Бу... ёшларнинг энг нозик, энг яхши туйғуларини поймол қилиш дейди.

лар буни! Бўлди!— Зоҳида энтикди.—  
Агар яна шундай қиладиган бўлсангиз  
мен... парткомга чиқаман.

Секин Оқсоққа қарадим. Мен унинг  
бирдан тутақиб кетишини, «бор, партком  
тугул ундан каттасига чиқиб айт!» деб  
ўшқириб беришини кутгандим, лекин,  
ажабо: Зоҳиданинг гаплари бошқача таъ-  
сир этди унга. У кутилмаганда довдираб,  
бўшашиб қолди. Қисиқ кўзларини ғалати  
жавдиратиб бир менга, бир Зоҳидага  
қаради, сўнгра:

— Майли,— деди ўксингандай бўлиб.—  
Ўзиям анчадан бери кирмай юрувдик.  
Энди қадам босмайдиган бўлдик кутуб-  
хонангизга...

Шундай деди-ю, билинар-билимас оқ-  
соқланганича эшикка томон юрди. Зоҳи-  
да менга қаради. Қошлари чимирилган,  
худди ёш боладай саросимага тушиб  
қолгани чехрасида шундоқ акс этиб ту-  
рибди.

— Мана шу...— деди у хижолат че-  
киб.— Бир нима десангиз мана шундай

қилади. Ұзи бўлса ҳамманинг жонига тегиб бўлди. Мана ҳозир ҳам бу икки ёшни... қанчалик ҳақорат қилганини ўзиям тушунмаса керак.

Секин ёнига бордим.

— Боя жуда тўғри айтдингиз: чиқиш керак парткомга!

Зоҳида бир дақиқа юзимга тикилиб қолди: катта мовий кўзлари хиёл ғамгин ва мулойим туюлди менга. Сўнгра олдидаги дафтарга тикилиб, уни варақлай бошлади.

Мен унинг оппоқ, кенг пешанасидан, қирра бурнидан кўзимни ҳеч узолмасдим, айна замонда, қалбим илиқ ва аллақандай маъюс туйғуларга тўлиб-тошиб борарди. Тўсатдан унинг киприклари орасидан бир томчи ёш аста юмалаб чиқиб, лабининг четидаги чуқурчага оқиб тушганини кўриб қолдим. Юрагим ҳовлиқиб кетди.

— Сизга нима бўлди, Зоҳида?

Зоҳида индамади, мен довдираб қолдим.

— Ишларингиз, турмушингиз яхшими?

— А?— деди Зоҳида, худди бир нимадан сесканиб кетган одамдай.— Яхши, жуда яхши,— деди у шошиб ва кўз ёши расидан жилмайди.— Шунчаки... Ўзим...

Зоҳида шундай деди-ю, қизариниб яна дафтарини варақлашга киришди. Юрагим орзиқиб секин қўлини ушладим.

— Нега ўшанда... икки энлик хат ёзмадингиз? Бир хабар бермадингиз?

— Уша гаплардан кейин-а?— деди Зоҳида бошини кўтармасдан. Сўнгра секин қўшимча қилди:— Ўзиям худди илк баҳорда келадиган қора совуқдай бўлди-да, ўшанда... Аямажуз дейишарди шекилли, номи эсимда йўқ. Ҳеч кутилмаган вақтда келади-ю, очила бошлаган гул-ғунчани уриб кетади...

Мен нима дейишимни билмас эдим, унинг пешанасига, қулоқларини ўраб олган тилла ранг соч толаларига тикилиб турар ва фақат бир нарсани—юрагим безиллаб оғриётганини сезардим, холос.

Зоҳида тўсатдан бошини кўтарди.

— Бировлар келяпти!— деди у ташқарига қулоқ солиб.— Китобхонларга ўхшайди...

У кўзларини артиб жавонга бурилди, мен индамай эшикка томон юрдим.

Айвон ёруғ бўлгани учунми, рўпарамдаги боғ зим-зиё бир бўшлиққа ўхшар, осмон ҳам пастлашиб гўё боғ билан қўшилиб кетганди, юлдузлар эса жуда йирик ва дона-дона бўлиб кўринарди.

Мен устунга суяниб туриб қолдим. Юрагим ҳамон безиллар эди. Хаёлимга тузук бир фикр келмасди. Мен кетишимни ҳам, кетмаслигимни ҳам билмай турганда, тўсатдан, рўпарамдаги зим-зиё бўшлиқнинг орқасидан гўё бир гала қуш бирдан парвоз қилгандай «гурр» кулги эшитилди, бир дақиқа тинди-ю, яна «гурр» этди.

Афтидан, у ерда аския авж олганди. Шундай ажойиб клуб бўш ётса-ю, чойхона одамга тўла бўлса!

Айвондан тушиб, идорага бурилдим.

Кутубхонага ёндош катта ёруғ хонада



ўн чоғлиқ одам ўтирарди. Баъзилари дўппиларини чаккаларига суриб, баъзилари лампочкадай ялтиллаган бошларини қашиб, ҳисоб чўтларини шақиллатмоқда, хонанинг тўрида, қизил духоба қопланган креслога ўзини ташлаб бош бухгалтер ўтирар ва шифтга тикилганича телефонда бўғилиб гапирарди.

Негадир, эҳтимол, катта залда бирор-та аёл кўринмагани учун, яна кеча пахтазорда кўрганим қизлар эсимга тушиб кетди, кўз олдимга уларнинг қорайиб кетган юзлари, қадоқ қўллари келди.

Раиснинг хонасига яқинлашганимда орқамдан, асфальтда товушсизгина сирғалиб келиб «Волга» тўхтади, ундан Муҳаббат опа чиқди. Оёғида пошнаси паст бежирим этик, бошида похол шляпа, қўлида хипчин, у худди қадди-қомати келишган ёш йигитга ўхшаб кўринди.

— Мени кутиб турибсанми?— деди Муҳаббат опа.

Даҳлизда раисни кутиб уч-тўрт аёл билан беш-олти мўйсафидлар ўтиришарди,

бурчакдаги столнинг орқасида, секретарь бўлса керак, ҳеч кимга қарамасдан ниманидир ёзмоқда эди. Раис кириши билан у сакраб туриб қоғозларни йиғиштира бошлади, лекин Муҳаббат опа уни тўхтатди:

— Буёқ билан бир оғиз гаплашиб олай, кейин кирарсиз,— деди у.

Муҳаббат опа ўз жойига ўтиб ўтираркан, икки ўрим йўғон қора сочларини елкасига отди. Унинг ишончли ҳаракатлари, қуёшда қорайиб кетган юзи кишида беихтиёр завқ уйғотарди, ўзиям райком-комсомолда ишлаб юрган чоғларидагидай ёш, чиройли эди.

— Ке, ўтир,— деди у рўпарасидаги креслога имо қилиб.— Боя уйингга одам юборувдим, бордими?

— Йўқ, ўзим қишлоқни айландим... Клубларингизни кўрдим.

— Нега энди клубларингизни дейсан, клубимизни дегин!— Муҳаббат опа кулди.— Еқдими?— деб сўради жиддий.

— Жуда шоҳона. Шоҳона бўпти-ю...

— Ҳа, айт! Айтавер, дилингдаги гапни!

— Шу... клуб бошлиғига ҳайронман. Ҳамма ёшлар чойхонада ўтиришибди-ю, клуб ҳувиллаб ётибди.

— Муҳаббат опа олдидаги қоғозга тикилди, бир нафас жим қолди.

— Ҳа, клуб бошлиғимизнинг мазаси йўқ,— деди у ўйчан овозда.

— Мен ҳайронман,— дедим кеча шийпонда кўрганларим эсимга тушиб,— колхозда ўрта мактабни битирган қизлар жуда кўп. Шулардан бирортасини таъинласаларингиз бўлмасмиди?

— Эплай олармикин?— деди Муҳаббат опа.

Мен унинг ўйчан кўзларига тикилдим; сўнгра ерга қарадим. Бу гапни Муҳаббат опанинг оғзидан эшитиш жуда ғалати туюлди. Ахир... наҳот ўзи бир колхозни бошқара олишига амин бўлса-ю, битта клубни эплайдиган бир қиз топилишига ишонмаса? Ё райкомкомсомолда ишлаб юрган пайтларида хотин-қизлар тўғрисида гапириб юрган гаплари ҳаммаси бекор

эканми? Ё бу аёл ҳам оғиз кўпиртириб гапирадиган, амалда эса ўзини четга олиб юрадиган хилиданми?

— Нега жилмаясан?— деди Муҳаббат опа.— Биламан...

— Йўқ,— дедим, шунчаки... райком-комсомолда пайтингизда ўқиган битта лекциянгиз эсимга тушиб кетди...

— Сен ўйлайсанки, бу осон деб...

— Осон бўлмаса керакки, шундай катта идорада биттаям аёлни учратмадим.

— Менга қара,— деди Муҳаббат опа.— Клубни сен ол. Киномеханиклар курсига юборамиз, бир ойда битириб келасан...

Мен индамадим.

— Агар истасанг... комсоргликни ҳам берамиз. Гапинг тўғри. Хотин-қизлар масаласи чатоқ. Бироқ буни ҳал қилиш осон эмас. Қе, бирга ишлашайлик, военкоматда нима бор? Завхоз қилишмоқчимиз?

Мен яна жавоб бермадим.

Йўқ, гап военкоматда эмас. Лекин бу ерда, клубда ишлаш, ҳар соат Зоҳидани

кўриш, унинг мулойим табассумини, юриш-туришини кузатиш, сени севган, балки ҳалиям севадиган бу қиз энди ҳеч қачон сеники бўлмаслигини ҳис этиш... буни қандай тушунтириш мумкин унга.

— Йўқ, мен қола олмайман.

— Шунақами? Танқид қилишни ҳаммамиз биламиз,— деди ҳорғин овоз билан,— танқидга устамиз, бироқ ердам бериш... ҳамманиям қўлидан келмайди!

Муҳаббат опанинг яна узиб-узиб гапиришини кутгандим, лекин у:

— Хўп бўлмаса,— деди у олдидаги қозларни титкилаб.— Сенга рухсат...

Кўнглим ғаш бўлиб идорадан чиқдим, бир-бир босиб яна кутубхонага бордим.

Зоҳида кетишга ҳозирланаётган бўлса керак, столлардаги газета-журналларни тартибга солмоқда, ёғоч тўсиннинг олдида ўн-ўн икки яшар бир бола турарди.

Зоҳида ёнимдан ўтаётганида димоғимга нафис атир ҳиди урди...

Аблаҳ, Кўр Шермат! Агар ўшанда аямажузлик қилмаганингда ҳозир Зоҳида-

нинг олдига бу бола эмас, мен келардим.

Эҳтиётсизлик билан айтилган бир оғиз совуқ сўз шундай бахтдан маҳрум этди мени! Ажабо: қачон биз, битта илиқ сўз, битта дўстона муомала, ёҳуд дағал гап кишини ё бахтли, ё бир умр бахтсиз қилишга қодир эканини тушунар эканмиз?

Бу ҳақда чуқурроқ ўйга толдим. Лекин шу маҳал миямга бошқа бир ўй келди! Бир томони ўзимни оқлаш учунгина бу хаёлларга бораётганимни сезиб қолдим.

Қаердандир, Оқсоқ Темирнинг бўғиқ овози эшитилди:

— Қани, туёғингни шиқиллат, кемшик! Бугун кино йўқ.

Кимдир қочди, кимдир кулди, сўнгра ёш боланинг асабий овози жаранглади:

— Оқсоқ! Оқсоқ! Темир Оқсоқ!

— Кўр Шермат!— деди яна бир овоз.

— Аямажуз,— дедим мен. Кўз олдимга негадир боя севги ҳақида китоб сўраган қизнинг титроқ лаблари келди. Сўнгра ўзим ҳам сезмасдан идорага, Муҳаббат опанинг хонасига томон йўл олдим.



**МУНДАРИЖА**

Видо . . . . . 5  
Аямажуз . . . . . 54



*На узбекском языке*

**АДЫЛ ЯКУБОВ**

**А Я М А Ж У З**

**Р а с с к а з ы**

*Гослитиздат УзССР—Ташкент—1963*

Редактор *М. Сафаров*

Рассом *Г. П. Бедарев*

Расмлар редактори *И. И. Нирков*

Техн. редактор *А. Назиров*

Корректор *М. Абдушукурова*

Босмахонага берилди 4/II—1963. Босишга руж-  
сат этилди 7/III—1963. Формати 84×108<sup>1</sup>/<sub>2</sub>.  
Босма листи 1,5 Шартли босма листи 2,46.  
Нашр. листи 2,25. Тиражи 15000. Индекс *б/а*,  
P02514. УзССР Давлат бадний адабиёт нашри-  
ети. Тошкент, Навоий кучаси, 30. Шартнома  
236—62.

ЎзССР Маданият министрлиги Главиздатининг  
Ихтисослаштирилган ҳарф терув фабрикасида  
тайёрланган матрицадан 3-босмахонасида бо-  
силди. Тошкент, Ленинград кучаси, 15.  
Заказ № 469. Баҳоси 7 т.